

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**PODOBY ČESKÉ AUTORSKÉ POHÁDKY OD 70. LET
19. STOLETÍ PO ČESKOU MODERNU**

FORMS OF CZECH AUTHOR'S FAIRY TALE FROM THE 70S
OF THE 19TH CENTURY TO CZECH MODERNISM

Magisterská diplomová práce

Autor: Bc. Kateřina Zbranková

Studijní obor: Česká filologie

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne .....

Podpis .....

Poděkování

Velmi děkuji vedoucí této diplomové práce prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky a trpělivý a vstřícný přístup po celou dobu. Děkuji také PhDr. Zuzaně Zemanové, Ph.D., bez jejíž pomoci by nedošlo k dokončení této práce.

Obsah

Úvod	5
1 Žánr pohádky – charakteristika, vývoj a podoby	7
1.1 Charakteristika žánru	7
1.2 Vývoj žánru v 19. století – vstup pohádky do umělé literatury, klasická a autorská adaptace	9
1.2.1 Evropský kontext	9
1.2.2 České prostředí.....	12
1.3 Vznik a charakteristika autorské pohádky	15
1.3.1 Vznik	15
1.3.2 Charakteristika	18
2 Sofie Podlipská	20
2. 1 Odpůrkyně pohádky aneb „Na zdraví rozumu a na záhubu strašidlům.“	20
2.1.1 Sbírka povídek pro mládež československou	20
2.2 Usmíření s pohádkou aneb „Jaká to přítelkyně lidstva!“	29
2.2.1 Báchorky a pověsti	29
2.3 Zhodnocení analýzy	35
3 Eliška Krásnohorská	38
3.1 Boj „dobra se zlem“ = rozumnosti a pošetilosti	39
3.1.2 Pohádka o větru	39
3.2 Zhodnocení analýzy	46
4 Teréza Nováková.....	48
4.1. Kniha pro děti? Trochu jiné pohádky.....	48
4.1.1 Rosné perly	48
4.2 Zhodnocení analýzy	56
5 Srovnání analýz.....	58
Závěr	61
Anotace	63
Resumé.....	64
Seznam použitých zdrojů	66

Úvod

Teoretické práce zabývající se českou pohádkou druhé poloviny 19. století se zpravidla soustřeďují na její folklorní podobu a adaptace, jež v této době žánru vládly. V rámci české autorské pohádky bývá potom pozornost soustředěna nejvíce na první dekády 20. století, kdy po tzv. boji o pohádku, probíhajícím v poslední třetině 19. století, dochází k „nádechu“ české autorské pohádky, reprezentovaném především autory Karlem a Josefem Čapkovými, Jiřím Mahenem, Vladislavem Vančurou, Karlem Poláčkem či Josefem Ladou.

Právě ono „temné období“ druhé poloviny 19. století bývá opomíjeno jako období z hlediska pohádky úpadkové a pro její postavení zároveň velmi náročné. Jedná se se však o období pro autorskou pohádku v české literatuře klíčové, neboť právě v 70. letech 19. st. u nás tento žánr vzniká a postupně si vybojovává své místo vedle již renomovaných autorů právě výše zmíněných adaptací.

Za zakladatelky autorské pohádky u nás jsou považovány Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská a Věnceslava Lužická. Méně známou je na tomto poli Teréza Nováková, jež svou první sbírku pohádek psala od počátku do poloviny 90. let 19. st. Cílem naší práce je postihnout alespoň v omezeném rozsahu podobu a vývoj české autorské pohádky právě od doby její vzniku, tedy 70. let 19. st., po nástup České moderny, po níž již předpokládáme zcela svébytný vývoj žánru, umožněný novými literárními požadavky a tendencemi. To také budeme částečně sledovat v naší práci, neboť nejmladší sledovaný text pochází právě z r. 1895.

Naše pozornost bude zaměřena jak na díla autorek stojících u vzniku žánru, Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské, tak také na dílo pozdější, jehož autorkou je Teréza Nováková.

Zkoumat budeme především vztah vybraných textů k tradici folklorní pohádky, na níž mladší žánr pohádky autorské bezpochyby stojí a jejíž znaky reflektuje, otázkou zde tedy je, do jaké míry.

Každá z autorek představuje odlišnou typologii díla, což se zajisté bude odrážet také v jejich pojetí pohádky.

Sofie Podlipská se svým dílem soustředila především na mladé čtenáře a zejména čtenářky (což pramenilo z její silné emancipační snahy o zlepšení postavení ženy ve společnosti), jimž ve svých knihách podávala jak národní historické vzdělání

a uvědomění, tak morální hodnoty. Většinu tvorby tvoří povídky pro mládež, jimiž se postupně dostávala k vlastnímu typu autorské pohádky.

Z díla Elišky Krásnohorské naopak pohádkové soubory vynikají. Žánr pohádky byl pro ni nejvhodnějším prostředkem k výchově dětí a mládeže (feministické tendence měla společné se S. Podlipskou). Soustředila se nejen na autorskou tvorbu, ale také na adaptace folklorních látek, do nichž často vnášela osobité vklady.

Jednou z motivací pro psaní autorských povídek a pohádek pro mládež pro Podlipskou i Krásnohorskou byla také snaha nahradit do té doby převažující německy psanou literaturu.

Pohádky Terézy Novákové představují v jejím díle vrcholícím v realisticky dokumentární a psychologické próze spíše unikát, o to však pro vyvíjející se žánr české autorské pohádky vzácnější, zvláště s ohledem na dobu vzniku, s ohledem na níž budeme moci sledovat pronikající modernistické tendence.

1 Žánr pohádky – charakteristika, vývoj a podoby

1.1 Charakteristika žánru

V teoretických materiálech zabývajících se pohádkou je její charakteristika většinou směřována k základnímu a nejstaršímu typu – pohádce lidové neboli folklorní, která často – na základě historické zkušenosti – splývá s typem pohádky kouzelné (též fantastické). Na základě studia těchto textů se vyprofilovalo pět základních formálních a obsahových oblastí, jež mají pohádkové texty společné. Jsou jimi: časoprostor, kompozice, jazyk, motivy a postavy. Charakterizovány jsou následovně:

- **časoprostor:** nedefinovaný, neurčitý; popsán jen rámcově,¹ také tzv. bezčasová věčnost,² a uvozován ustálenými formulami (např. *byl jednou jeden..., kde bylo, tam bylo..., za sedmero..., za devatero...*);
- **kompozice:** zásadní je zejména šťastný konec a vítězství dobra nad zlem; objevuje se také eliptičnost (tj. vypouštění epicky nedůležitých částí vyprávění), retardace děje (oddalování rozuzlení), repetitivnost motivů či celých scén, případně princip kumulace.³ Dle Jána Sedláka je kompozice pohádky vystavěná především na kontrastu, a to jak postav, tak dějové osnovy; vyděluje pět základních částí: *expozice, kolize* (zauzlení), *krize* (vyvrcholení), *peripetie* a *rozuzlení*.⁴

Podobně vidí jednotlivé fáze pohádky Jaroslav Otčenášek, jenž jich popisuje rovněž pět: *východí situace* („jakési rámcové uvedení do situace“)⁵, *přípravná fáze* („v níž se seznamujeme s hlavním hrdinou a jeho okolím“)⁶, někdy se zde objevuje též setkání se škůdcem, následuje *expozice* („obvykle tvoří nejrozsáhlejší část příběhu – někdy je to až 80 %, v níž hrdina putuje, hledá

---

¹ Srov. VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 285.

² Viz MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X, s. 472.

³ Tamtéž, s. 472.

⁴ Srov. SEDLÁK, Ján. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981.

⁵ OTČENÁŠEK, Jaroslav (ed.). *České lidové pohádky. Kouzelné pohádky I*. Praha: Vyšehrad, 2019. ISBN 978-80-7601-244-8, s. 14.

⁶ Tamtéž, s. 14.

škůdce, pátrá po budoucí, uprchlé nebo zmizelé partnerce“)⁷, *vyvrcholení* (též zúčtování, nachází se v závěru pohádky), v němž je též odstraněn hlavní problém, aby po něm mohl přijít *šťastný závěr*.⁸

Asi nejvýraznějším počinem co do rozboru kompozice pohádky je morfologická analýza Vladimira Jakovleviče Proppa z roku 1928,⁹ v níž vypracoval morfologii kouzelné pohádky, jež sestává z 31 funkcí¹⁰ jednajících osob – každá kouzelná pohádka obsahuje tyto funkce, ne však nutně všechny; jejich pořadí je ale neměnné. Na základě těchto funkcí lze dle Heleny Březinové vyzorovat „pět základních pohádkových fází: hrdina pocítuje nedostatek, vydává se na cestu, nachází pomocníka nebo protivníka, čeká jej zkouška, a nakonec je odměněn“;¹¹

- **jazyk:** často užívaná nářečí v ústní podobě jsou v literárních textech zpravidla upravena do spisovného jazyka, mohou se však objevovat nářeční pozůstatky; texty vynikají velkým množstvím ustálených přívlastků, přirovnání a metafor, též ustálenými frázemi a – zpravidla trojitou – repetitivností;¹²
- **motivy:** krom již zmíněných dějových bodů jsou to kouzelné předměty nejrůznějšího typu („živá voda, létající koberec, kouzelné zrcadlo, sedmimílové boty, divotvorný meč, oříšek pro Popelku, chaloupka na kuřích nožkách“)¹³ a dále potom momenty a situace jako např. „zaklínadlo, zdánlivě

---

⁷ Tamtéž, s. 14.

⁸ Srov. OTČENÁŠEK, Jaroslav (ed.). *České lidové pohádky. Kouzelné pohádky I.* Praha: Vyšehrad, 2019. ISBN 978-80-7601-244-8, s. 14.

⁹ PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie.* Praha: H&H, 1970. ISBN 80-86022-16-1; svou analýzu vytvořil na základě studia ruských kouzelných pohádek, sesbíraných ruským spisovatelem Alexandrem Nikolajevičem Afanasjevem.

¹⁰ „Pod pojmem funkce rozumíme akci jednající osoby, vymezenou z hlediska jejího významu pro rozvíjení děje.“ (PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie.* Praha: H&H, 1970. ISBN 80-86022-16-1, s. 27)

¹¹ BŘEZINOVÁ, Helena. *Slavici, mořské víly a bolavé zuby: pohádky H. Ch. Andersena: mezi romantismem a modernitou.* Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-612-9, s. 46.

¹² Srov. VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie.* Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 285.

¹³ MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů.* Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X, s. 473.

neřešitelný úkol, vstup do jiného světa“¹⁴ či mezidruhové metamorfózy, přítomnost předmětu či jevu v číslovkách 3, 7 či 9;

- **postavy:** tradičně typizované, s hyperbolizovanými vlastnostmi (často jen jednou, která postavu nejvíce charakterizuje – např. lenost, chytrost, vypočítavost, manuální zručnost...), psychologicky neprokreslené, kontrastně ploché – tj. buď dobré, nebo zlé; co do původu jsou to v lidových pohádkách často právě postavy z lidu – prostí vesničané – v kontrastu se šlechtou – členové královské rodiny či postavy vyskytující se v její bezprostřední blízkosti (šaškové, sluhové, kuchaři, chůvy...);

jména postav: často jen křestní, případně jsou postavy pojmenovány jmény obecnými, a to buď podle jejich rodového postavení či rodinné příslušnosti (např. syn, princezna, rádce...), nebo vyjadřující jejich vzhled (např. Zlatovláska, Dlouhý, Široký...) či charakteristické vlastnosti (např. Bystrozraký, Nebojsa, Nesyta...).¹⁵

1.2 Vývoj žánru v 19. století – vstup pohádky do umělé literatury, klasická a autorská adaptace

1.2.1 Evropský kontext

Tradice lidové slovesnosti se v kontextu evropské literatury objevuje od raného středověku, kdy byly pohádkové motivy či části syžetů obsaženy např. v hrdinských eposech, dvorských a rytířských románech (hl. Francie 12. století), v pozdním středověku, tedy ve 14. a 15. století, se trend pohádkových látek dostal i do středoevropské literatury.

V 15. století vzniká kniha německého humanisty Sebastiana Branta *Lod' bláznů* (1495), jež se stala inspirací pro pozdější německé pohádkové sbírky.

Od 15. století pozorujeme velmi značný zájem o pohádkové látky také v Itálii, kde vznikaly knihy a sbírky pohádek pro pozdější vývoj velmi podstatné. Jedna z nejvýznamnějších však vznikla až v polovině 16. století, a to *Líbezné noci* (1555) Giovanni Francesca Straparoly – kniha je považována za první evropskou sbírku pohádkových příběhů. Neméně důležitým se stala také pozdější sbírka *Pentameron*

---

¹⁴ Tamtéž, s. 473.

¹⁵ Srov. SEDLÁK, Ján. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981, s. 30.

aneb Pohádka pohádek (1637) Giambattisty Basila, považována za první samostatnou sbírku lidových pohádek.

Z francouzské proveniencí je třeba zmínit *Pohádky a novely ve verších* (1665) Jean de La Fontaina či zásadní dílo Charlese Perraulta *Pohádky mé matky Husy aneb Historie pohádek z dob minulých* (1697) – sbírku, jež je považována za průkopnický počín v povýšení žánru pohádky na úroveň ostatních literárních druhů, a jež dala podnět autorské pohádkové tvorbě založené na lidové tradici. S touto knihou se na evropskou literární scénu dostaly látky jako Červená karkulka, Paleček, zlé ježibaby a dvanáctihlaví draci, lidožravý obr, sedmimílové boty, kocour v botách či o kůzlátkách a vlkovi.¹⁶

Zásadní přelom pro práci s lidovou slovesností však v rámci Evropy nastává na přelomu 18. a 19. století, s nástupem romantismu, kdy se do středu zájmu dostává sběr lidových pohádek a z něj vznikající knižní počiny.

Prvním takovým se stala kniha německých bratrů Jacoba a Wilhelma Grimmových *Pohádky pro děti a domov* (1. svazek 1812, 2. svazek 1815, definitivní podoba 1850), z níž později čerpali také naši nejvýznamnější sběratelé a autoři pohádek Karel Jaromír Erben a Božena Němcová. Důležitý přínos Grimmů v oblasti pohádek není jen v rovině látek a syžetů, ale také v celkovém autorském přístupu, který ve své době zcela inovátorsky posunuli od „pouhého“ (doslovného) přepisování, případně drobných stylistických úprav, ke svébytnému autorskému projevu, jenž byl množinou a výběrem mnoha variant téže látky, z nichž se snažili vybrat tu nejvhodnější. Metodu jejich práce podrobněji popisuje Lubomír Sůva: „Celkově lze říct, že Grimmové *nikdy* neusilovali o doslovné publikování čteného či slyšeného, což dokonce v předmluvám ke své sbírce – bohužel ovšem svým typicky kryptickým, složitě dešifrovatelným jazykem – do určité míry zdůrazňují. Skutečnou metodou jejich práce je kritická práce s prameny, hledání toho, čemu říkají ‚pravý detail‘ a nemilosrdné odstraňování všeho ‚nepůvodního‘, neustálé zpřesňování, vylepšování, přepisování oné znovu a znovu hledané ‚lidové pohádky‘, kontaminace oněch ‚pravých detailů‘ do nových celků, psychologická motivace postav, spojování kusých

---

¹⁶ Viz SEDLÁK, Ján. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981, s. 56.

dějových motivů s dalšími dějovými motivy a jinými příběhy, aby dosáhli celistvého, logického vyprávění, jež má svůj osobitý literární význam, přesah a styl.“¹⁷

Svým pracovním postupem Grimmové v oblasti pohádek započali to, čemu dnes říkáme tzv. klasická adaptace. Na tuto metodu navázala ve své době produkce rumunská – sbírka bratrů Arthura a Alberta Schottových *Valašské pohádky* (1845) byla „přímo ovlivněn[a] dílem Grimmů“,¹⁸ i francouzská – sbírka Emmanuela Cosquina *Lidové lotrinské pohádky* (1860) je „obdobou německých pohádek bratří Grimmů“.¹⁹ Ve slovanském prostředí přetrvával v počátcích sběru lidové slovesnosti přístup klasický, tedy snaha o co nejvěrnější zachování původní podoby, jak to dokazuje dílo srbského sběratele Vuka Štefanoviče Karadžiče (*Srbské národní pohádky*, 1821, rozšířeno 1853) – ten texty „částečně upravoval podle dobových estetických kritérií, [...] odmítal však nelidové látky a knižní styl“.²⁰ Podobně na tom byla literatura polská, kde se zájem o pohádky začal projevovat ve druhé polovině 19. století a zásluhou vědeckého přístupu jazykovědců (např. Lucjan Feliks Malinowski, Friedrich Lorentz) zde převládala snaha o přesné zápisy slyšených textů. Taktéž ruský sběratel Alexandr Nikolajevič Afanasjev, zaslouživ se o vydání osmi sešitů ruských lidových pohádek v letech 1855–1863 do původních textů v zásadě nezasahoval, snažil se o zachování dialektových zvláštností a drobné úpravy případně prováděl pouze v rovině stylové.

Sběr lidových pohádek probíhal v 19. století napříč celou Evropou – ať už se jedná o Německo, Srbsko, Rusko, Polsko, Bulharsko, Rumunsko či Irsko, jež ční největší a nejúplnější sbírkou národního folkloru (autor Jeremiah Cutrin), tak rovněž o Anglii, Francii, Itálii, Španělsko, Dánsko či Norsko. Někteří sběratelé z těchto zemí zároveň jevíli zájem o zápis pohádek afrických či asijských.

---

¹⁷ SŮVA, Lubomír. „Snad je to chyba, že jsem to sprosté děťátko trochu fábury a kvítím vyšňořila Božena Němcová a pohádky bratří Grimmů.“ *XXVI. valné shromáždění Učené společnosti ČR*, Praha, 2020 (online, 6. června 2020) [online]. Dostupné z <https://www.uni-goettingen.de/>

¹⁸ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Lit. adaptace lid. pohádek*. Praha, 1989, s. 17.

¹⁹ Tamtéž, s. 18.

²⁰ Tamtéž, s. 15.

1.2.2 České prostředí

V rámci středověkého prosakování pohádkových látek do literatury se některé pokusy objevují i v našem prostředí – zaznamenat je můžeme např. v textech exemplového typu – *Gesta Romanorum* (14. st.) – či *Klaretově Astronomiáři*²¹ (14. st.). Návaznost na tuto tradici – tedy texty, jež byly úpravami středověkých skladeb – přetrvávala v českém prostředí ještě v průběhu 17. a 18. století, kdy ve světě již vznikaly první pokusy o samostatně stojící pohádkové knihy. Hlavním odbytištěm jim byly populární, masově rozšířené knížky lidového čtení.

Zvýšený zájem o sběr lidové slovesnosti a jejích souborných vydání se v Čechách datuje až na přelom 30. a 40. let 19. století, kdy vznikla kniha Jakuba Malého *Národní české pohádky a pověsti* (1838). Ačkoliv nebývá kritikou hodnocena příliš pozitivně pro svou zkrácenost původních látek a řada teoretiků se o ní zmiňuje jen z důvodu jejího prvenství, vnesl tento počín do literatury nové, do té doby nezaznamenané látky, jako „zápas černokněžníka s učedníkem, o ubrousku, beránku a holi-samobje, o ptáku-Ohniváku, o zvířátkách a Petrovských, o princí, který si u čarodějnice vyslouží koně“.²²

Sběru lidových pohádek se u nás věnovalo několik autorů, mezi nimi např. Václav Krolmus – *Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy* (1845–1851) – „v úpravách pohádek stírá jejich lidový ráz a v duchu starších názorů usiluje ještě o evokaci pohanského bájesloví a slovanské mytologie“²³ – či Václav Mikšíček – *Národní báchorky* (1845), jež obsahují ve dvou svazcích celkem 26 pohádek; je zde patrné zachování lidového stylu vyprávění, současně se však projevuje literární, umělý knižní styl.²⁴

Nejzásadněji však v našem i mezinárodním kontextu zarezonovaly práce spisovatelů a sběratelů lidových pohádek Karla Jaromíra Erbena a Boženy Němcové, jejichž texty se staly jakousi českou normou pro dva typy adaptací lidových pohádek: klasickou a autorskou.

O klasické adaptaci jsme již mluvili v souvislosti s dílem bratří Grimmů. Ačkoliv z něj do jisté míry vycházeli oba čeští sběratelé, Erben se německé metodě

---

²¹ V jedné z glos je zde zaznamenán základ syžetu pohádky *O dvanácti měsíčkách*.

²² ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Lit. adaptace lid. pohádek*. Praha, 1989, s. 21.

²³ Tamtéž, s. 21.

²⁴ Srov. tamtéž, s. 21–22.

přiblížil více právě tím, že se snažil o kombinaci několika verzí jedné látky do výsledného tzv. optimálního variantu.²⁵ Na rozdíl od Grimmů u něj však nad vědeckým a přesným podáním původní podoby vítězila snaha umělecká, a tedy snaha včlenit folklorní pohádku do literatury, což se podařilo.

Jednou z hlavních inspirací při práci byla Erbenovi také „mytologická koncepce mravního a přírodního řádu ztělesněného v básnických symbolech pohádkových hrdinů a dějů“²⁶ a zároveň dobově vlivný romantismus, na základě jehož ideálů hledal v lidové slovesnosti hodnoty nejen estetické, ale též morální, historické a vlastenecké.

Hlavními rysy Erbenových pohádek jsou: pevná kompozice,²⁷ funkční a logický sled a rytmus motivů i jejich opakování, typizace postav a vybrané ustálené fráze. Uměleckým vrcholem jsou texty z 50. a 60. let, v nichž vzniklo asi 25 pohádek. Za života Erben stihl publikovat své pohádkové texty pouze časopisecky, o souborné knižní vydání se po jeho smrti zasloužil literární kritik a folklorista Václav Tille – *K. J. Erben: České pohádky* (1905, obsahuje 13 textů) a také folklorista a literární historik Antonín Grund – *České pohádky* (1935, obsahuje veškerou Erbenovu pohádkovou tvorbu, včetně nepublikovaných verzí). Z Erbenem zpracovaných látek jmenujme např. pohádky *Zlatovláska*, *O třech přadlenách*, *Dobře, že je smrt na světě*, *Hrnečku, vař!*, *Otesánek*, *Dlouhý*, *Široký a Bytstrozraký*.

Druhá polovina 19. století již patřila představám o podání lidové slovesnosti méně romantickým, pozornost byla soustředěna spíše na přesnost záznamů, jak po jazykové, tak obsahové stránce, a texty byly zhotovovány také se zřetelem k vyvíjecí se odborné společnosti, zaměřené na folkloristiku (výše zmíněný V. Tille či Jiří Polívka). Jistým trendem však byly úpravy, či spíše cenzura některých „nevhodných“ pasáží, a to z ohledu na potenciální mladé čtenáře. Z řady autorů se mezi nejvýznamnější řadí dílo Beneše Methoda Kuldy (*Moravské národní pohádky a*

---

²⁵ Srov. tamtéž, s. 108.

²⁶ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Lit. adaptace lid. pohádek*. Praha, 1989, s. 107.

²⁷ Daná právě návazností na „rekonstrukci předpokládaného systému mytologických symbolů“.
(Tamtéž, s. 108.)

pověsti z okolí rožnovského, 1854; *Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry*, 1874–1875).²⁸

Za jakýsi mezistupeň či mezibod ve vývoji od pohádky folklorní k autorské (lidové tradici se již téměř úplně vzdalující, či se o to alespoň snažící) můžeme považovat druhý typ adaptace – autorskou. Termín, jenž vznikl z potřeby pojmenovat právě tento specifický druh pojetí pohádkové látky, který leží někde mezi výše zmíněnými, a je proto velmi obtížně definovatelný, resp. nedefinovatelný. Specifikovat jej proto můžeme právě jen na základě definice pohádky folklorní a její klasické adaptace.

Stejně jako u ní, i zde je základní a výchozí motivací uvést pohádku do literatury, stanovit ji svébytným literárním žánrem. Toho je úspěšně dosaženo v obou případech, u autorské adaptace je však patrnější umělecká invence, a to nejen co do jazyka, ale celých částí i stylu; ačkoliv zde folklorní pohádka funguje jako výchozí text, autoři nelpí na nutné přesnosti předlohy, ale volně upravují motivy i syžet, stále však se zachováním typických pohádkových znaků.

Autorská adaptace však, jak by se mohlo zdát, není přímou návazností nebo nutným protipólem adaptace klasické, nýbrž její souběžně existující podobou (což mj. dokládá i fakt, že Němcová byla Erbenovou současnicí).

Za nejvýznamnější představitelku tohoto typu u nás je považována právě B. Němcová a její dílo *Národní báchorky a pověsti*, jež vyšlo v sedmi sešitech v letech 1845–1847. Jak bylo řečeno výše, i pro Němcovou byli bratři Grimmové zásadním výchozím a inspiračním bodem, ovšem zde nikoliv, jako u Erbena, v porovnávání a následném spojení několika různých variant, nýbrž ve smyslu „věrnosti“ – věrnosti, o níž Gunhild Ginschel ústy Lubomíra Sůvy prohlašuje, že „pro tyto tvůrce znamená vydávat tyto pohádky právě *nikoli* tak, jak si je přečtou a uslyší, ale *věrně jejich osobnímu ideálu toho, jak má ‚lidová pohádka‘ ve skutečnosti vypadat*.“²⁹ Tento ideál

---

²⁸ Právě v případě B. M. Kuldy se jednalo o autocenzuru z vlastního – zde katolického – přesvědčení. Ve svých pohádkových sbírkách „tlumil nebo zcela potlačoval protináboženské, sociálně kritické a přirozeně také obhroublé a lascivní prvky.“ (Tamtéž, s. 111.)

Cestou úprav z ohledu na dětské či mladé čtenáře ale postupovali např. Františka Stránecká, František M. Vrána či Matouš Václavek.

²⁹ SŮVA, Lubomír. „Snad je to chyba, že jsem to sprosté děťátko trochu fáborny a kvítím vyšňořila Božena Němcová a pohádky bratří Grimmů.“ *XXVI. valné shromáždění Učené společnosti ČR*, Praha, 2020 (online, 6. června 2020) [online]. Dostupné z <https://www.uni-goettingen.de/>

byl odlišný jak u Grimmů, tak u Erbena, tak o to více u Němcové. Původní pohádky nejenže doplňovala, jak píše Šmahelová, o popisy,³⁰ vedlejší epizody a psychologické motivace, ale celkovou výstavbu potom výrazně ovlivňovalo její politické přesvědčení – tedy, v rámci dobových obrozenských snah jednak potřeba národního uvědomění, jednak snaha o zdůraznění obecné lidské ušlechtilosti a spravedlnosti.

Postupy autorské adaptace přejímali i další, pro nás dnes v oblasti pohádek méně významní autoři; na konci 60. let 19. století to pak byly především snahy pedagogicky orientovaných spisovatelů působit skrze pohádky na mladší část čtenářstva výchovně a moralisticky. Svým dílem zde přispěli např. Josef Karel Hraše, Václav Beneš Třebízský či Karel Václav Rais.

1.3 Vznik a charakteristika autorské pohádky

1.3.1 Vznik

1.3.1.1 Evropský kontext

Ačkoliv je autorská pohádka v rámci žánru chápána jako svébytný typ, podobně jako jednotlivé druhy adaptací, ani ona nestála za pohádkou folklorní nebo jinými typy, nýbrž vznikala současně s nimi a v průběhu let se modifikovala, přejímala podněty v rámci Evropy i jednotlivých zemí, aby se postupně dopracovala až do podoby moderní pohádky 20. století.

Její původ tedy nalézáme spolu se zvýšeným zájmem o folklor již v prvních desetiletích 19. století. I z toho důvodu jsou v prvních autorských pohádkách přítomny mnohé romantické prvky, jako exotická krajina či nešťastný konec hlavního hrdiny, pronikala zde ale také tematika národní (vlastenecká) a společenská (mnohdy se satirickým nádechem).

Za prvního představitele této romantické autorské pohádky je pokládán Wilhelm Hauff, autor tří pohádkových almanachů (1826, 1827, 1828), v nichž jsou zřejmé romantické prvky jako exotické prostředí (zde arabské země), láska k vlasti, či zajímavé životopisné příběhy.

Za průkopnické a jedno z nejvýraznějších je však v rámci světové autorské pohádky považováno dílo dánského spisovatele Hanse Christiana Andersena, jež čítá celkem 156 pohádek (1835–1872), mezi nimiž jsou dnes již klasické látky jako Ošklivé káčátko, Malá mořská víla, Statečný cínový vojáček, Princezna na hrášku,

---

³⁰ V tomto ohledu se zpravidla jednalo o interiéry, dobové kroje, každodenní práce aj.

Císařovy nové šaty, Křesadlo či Sněhová královna. Jak lze vidět i z tohoto výčtu, čítá Andersenovo portfolio nejrůznější typy pohádek co do prostředí, postav i charakteristiky. Ján Sedlák třídí jeho pohádky do následujících skupin: fantastické (kouzelné), zvířecí, realistické a o věcech.³¹ Andersenovy pohádky – ať už se jedná o kterýkoli ze světů – jsou charakteristické svou neidyličností a explicitním popisem mnohdy kruté reality, přičemž také z tohoto důvodu ne všechny jeho pohádky vždy končí „happy endem“. Důraz je mj. kladen na sociální problémy doby, morální hodnoty a sílu lásky, jíž je však v tomto světě velmi obtížné dosáhnout. Mnoho teoretiků označuje Andersena neprávem za skeptika.

V jeho tvorbě se rovněž objevuje jeden ze základních rysů autorské pohádky, kterým je explicitní cílení na dětského čtenáře. Prvních šest sešitů nese podtitul „pohádky vyprávěné dětem“, pozdější texty již s ohledem na větší náročnost byly označeny jako „pohádky a příběhy“.

Na dánské veledílo přímo navázal irský dramatik a spisovatel Oscar Wilde. Ve svém díle – *Šťastný princ a jiné pohádky* (1888) a *Dům granátových jablek* (1891) však na rozdíl od svého předchůdce už téměř vůbec nevycházel z folkloru; pro jeho texty je typická práce se symbolem, ironií a satirou, jichž rovněž užívá pro reflexi soudobé společenské situace.

Další nepřehlédnutelnou podobu vtiskl autorské pohádce anglický profesor a spisovatel Lewis Carroll – *Alenka v říši divů* (1865), *Alenka v kraji divů...a za zrcadlem* (1871). Pro žánr pohádky je objevitelem motivu snu a nonsensu, jeho dílo je založeno především na práci s fantazijní obrazností a uměleckou složkou, než o ideje tu jde spíše o bohatost básnické imaginace.

S větším důrazem na obsah, zejména na pedagogicko-výchovný apel vznikla kniha Carla Collodiho *Pinocchio* (1883), jíž navázal na tradici italské lidové slovesnosti a loutkového divadla. Jako u předchozích autorů, i zde je přítomno prolínání reálného světa s fantazijním, kouzelným, lidí s nadpřirozenými bytostmi či oživilými věcmi a zvířaty. Tyto aspekty vnesl do pohádky H. Ch. Andersen a přítomny v ní zůstaly dodnes.

Ze jmen autorů a titulů autorské pohádky, jež zarezovala v prvních desetiletích 20. století, lze uvést např. skotského novináře a spisovatele Jamese

---

³¹ Viz SEDLÁK, Ján. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981, s. 62.

Matthewa Barrieho a jeho pohádkový příběh *Peter Pan* (1911), na nelogičnost Carrollova fikčního světa navázal Alan Alexander Milne známou pohádkou *Medvídek Pú* (1928), celosvětově známou se stala i chůva *Mary Popins* (1. kniha 1934) australské autorky Pamelý Lyndon Travers.

1.3.1.2 České prostředí

Počátky žánru autorské pohádky se u nás začaly formovat v 70. letech 19. století, kdy se postupně uvolňovala tradiční forma syžetů a do pohádek byly vnášeny nové prvky, často s moralistním apelem na dětské čtenáře. Jednalo se však stále ještě více o převyprávění než o autorská díla, navíc s ne příliš vysokou uměleckou či literární hodnotou; jak píše Hana Šmahelová, „v jejich podání se pohádkové látky rozpadaly a deformovaly v prapodivných kompozicích, charakteristické motivy se měnily v nabubřelé alegorie či symboly problémů, které folklórní narace v takové podobě vůbec neznaly.“³² Tyto „přechodné“ formy však zásadně přispěly k čisté podobě autorské pohádky, mezi jejíž první autorky bývají řazeny Sofie Podlipská s knihou *Sbírka povídek pro mládež československou* (1871), kterou později následovaly sbírky *Báchorky a pověsti* (1892) a *Z říše královny pohádky* (1893), a Eliška Krásnohorská s knihou *Pohádky o větru*, 1877.

Za zásadní dílo jsou dodnes považováni *Broučci* (1. vyd. 1876) Jana Karafiáta, jemuž však přineslo výraznější ohlas až druhé, o 19 let pozdější vydání.

Tímto obecný pohled na českou autorskou pohádku 19. století zpravidla končí. Poslední třetina 19. století i počátek 20. byla dobovými kritiky chápána jako úpadek pohádkového žánru, který vyvrcholil na periodickém poli v tzv. boji o pohádku. Ostrá kritika mířila celkově na pohádku jako žánr, v němž nespatovala estetické, morální ani jiné hodnoty. Na obranu se (alespoň v prvním případě) postavily zejména osoby teoretiků – P. Sula, F. A. Soukup, V. Tille, přičemž poslední jmenovaný své zastání pohádky a víru v ní proměnil také praktickým způsobem v moderní obnovení adaptací klasických látek. Na něj navázali další, např. J. Š. Kubín, a jak podotýká Šmahelová, chopila-li se těchto nově zavedených postupů „ruka mistra, dostávaly i volně fabulované pohádkové náměty podobu drobných, ale nefalšovaných uměleckých děl, které mají dodnes v literatuře své místo jako typ autorských pohádek.“³³

---

³² ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Lit. adaptace lid. pohádek*. Praha, 1989, s. 170.

³³ Tamtéž, s. 173.

Obnovením, novým nadechnutím a dalo by se říci dočasným vítězstvím tohoto boje byla až Karlem Čapkem edičně zpracovaná třídílná *Nůše pohádek* (1918, 1919, 1920), obsahující texty téměř 50 autorů (mezi nimi např. S. K. Neumann, R. Weiner nebo J. Durych) a taktéž celá 20. a 30. léta 20. století, z nichž dnes máme díla např. Jiřího Mahena (*Co mi liška vyprávěla*, 1922), Jiřího Wolкера (*O milionáři, který ukradl slunce*, 1921), Vladislava Vančury (*Kubula a Kuba Kubikula*, 1931), Čapků Karla (*Devatero pohádek*, 1932) a Josefa (*Povídání o pejskovi a kočičce*, 1929), Karla Poláčka (*Edudant a Francimor*, 1933), Ondřeje Sekory (*Ferda mravenec*, 1936) či Josefa Lady (*Pohádky naruby*, 1939).

Toto období (pomineme-li první vydání *Broučků*) je také obecně považováno za základové a určující pro další vývoj autorské, nebo též *moderní* pohádky.³⁴

1.3.2 Charakteristika

Vzhledem k velkému množství podob a variant autorské pohádky lze jen velmi těžko určit jednu základní definici. Výchozím bodem nám zde proto musí být opět původní text, a to pohádka folklorní, z níž nutně vychází všechny další pohádkové podoby. Zatímco u literární adaptace (klasické i autorské) je možno na syžetu poměrně přesně vysledovat lidovou předlohu (ať už v jakékoliv intenzitě), autorská pohádka pracuje s původními látkami jen zřídka, přebírá především některé formální prvky, jako motivy či situace, obsahově a ideově je však již zcela svébytná.³⁵ Oproti folklorní pohádce je zde charakteristickým znakem také to, že na rozdíl od lidové, proměnlivé podoby, skýtající řadu variant, je autorská pohádka pevně daným, „zakonzervovaným“ dílem, od svého počátku vznikajícím jako součást umělé literatury.³⁶ Důležitým atributem, jenž autorskou pohádku oddělil od folklorní, je také, v souvislosti s jejím vznikem již zmíněné, cílené a explicitní míření na dětského recipienta.³⁷

---

³⁴ Otakar Chaloupka označuje za *moderní* právě pohádky autorů 20. let 20. století: Heleny Malířové, Jiřího Wolкера a Karla Čapka. (CHALOUPKA, Otakar. K některým souvislostem klasické a tzv. moderní české pohádky. In *Česká literatura* 4, 1972, s. 311–327.)

³⁵ Srov. ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Lit. adaptace lid. pohádek*. Praha, 1989, s. 129.

³⁶ Srov. VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka. Literatura. LZ*. Brno: CERM, 1998. ISBN 80-7204-092-8, s. 6.

³⁷ U folklorních pohádek toto adresování nenajdeme.

Z hlediska kompozice je pak zásadní změnou onen pohádkový „šťastný konec“, jenž sice může být, ale často také úmyslně není dodržen, či je přinejmenším rozporuplný.³⁸ Z již sebraných poznatků o konkrétních textech můžeme pak jako další charakteristické rysy, přítomné ve většině textů, označit prolínání reálného a fantastického světa – často bez sebemenšího pozastavení se nad iracionalitou tohoto spojení, dále konkrétně označenou lokalitu a čas děje (předloha často opět plyne z reálného světa), antropomorfizaci předmětů denní potřeby či hraček, vážný, či ironický až satirický odkaz k aktuální společenské situaci a implementace subjektivního pohledu na svět.

---

³⁸ Ukázkou mohou být např. pohádky H. Ch. Andersena *Děvčátko se sirkami* nebo *Malá mořská víla*.

2 Sofie Podlipská

Sofie Podlipská (1833–1897; roz. Rottová, psaná též Žofie) debutovala poezií v almanachu *Máj* (1858), první samostatnou publikací však vstoupila právě do kategorie literatury pro děti a mládež – jednalo se o sbírku *Tři povídky po milou dorůstající mládež* (1864), brzy poté následovaly *Povídky a bájky pro dobré dětičky, které se rády učí čísti* (1864) a *Povídky pro děti* (1865).

Spolu s Věnceslavou Lužickou je považována za zakladatelku české povídky pro dívky, které se věnovala po celou dobu svého literárního působení vedle řady románů, přednášek a časopiseckých statí.

Tři výše zmíněné sbírky však ještě nebyly tím, co bychom mohli nazvat autorskou pohádkou, ačkoliv mnohé pro tento budoucí formát u Podlipské předznamenal. Pohádkové rysy nacházíme právě až se sbírkou *Sbírka povídek pro mládež československou* (1871), jež patří právě k počátkům autorské pohádky u nás.

Z bohatého díla Sofie Podlipské jsme k rozboru vybrali dvě reprezentativní autorské publikace určené dětem a mládeži – *Sbírka povídek pro mládež československou* (1871) a *Báchorky a pověsti* (1892), jež nejen svým časovým rozpětím ukazují jednak vývoj autorské pohádky, jednak vývoj myšlení S. Podlipské a jejího vztahu k fantastičnu.

2.1 Odpůrkyně pohádky aneb „Na zdraví rozumu a na záhubu strašidlům.“³⁹

2.1.1 Sbírká povídek pro mládež československou

U prvního ze sledovaných děl narážíme nejprve na problém žánru: jedná se totiž o povídky, avšak jde o texty adresované dětem (mládeži) a v některých formálních aspektech se texty této sbírky klasické již pohádce podobají nebo aspoň blíží, a to např. neurčitostí časoprostoru, závěrečným i průběžným ponaučením a prací s fantastičnem, byť specifickou.

Také strukturou textů bychom podobnost s pohádkou mohli najít, neboť, ačkoliv se nikdy nejedná o typický boj dobra se zlem zakončený odměnou, syžet je zpravidla seskládán následovně: po expozici, kdy jsme seznámeni s hrdinou a jeho

---

³⁹ PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 96.

životní situací přichází kolize, kdy je hrdina vystaven setkání s realitou, již je zpravidla některá špatná vlastnost nebo odsuzovaný způsob chování, na to následuje gradace v podobě zkoušky vlastního charakteru a následné vyvrcholení v podobě napravení a ponaučení. Taková struktura odpovídá pojetí Jána Sedláka.⁴⁰

Chybí zde ovšem řada pohádkových rysů, jako typické pohádkové formule,⁴¹ magická čísla, kouzla a kouzelné předměty.

V jednotlivých textech však nejen že nacházíme střípky pohádky, ale hlavně je nám prezentován vztah vypravěčky k tomuto útvaru, jehož vývoj můžeme sledovat v pozdějších dílech.

Každá z povídek v sobě nese jasné ponaučení, směřované – jako samotný název knihy – dětem a mládeži, z kteréžto věkové skupiny pochází také všichni protagonisté.

Ve sbírce můžeme sledovat několik pilířů či apelů, jež se táhnou napříč všemi texty, a jimiž jsou: vítězství reality a pravdy nad fantastičnem, apel na vzdělání, morálku, poslušnost a lásku k autoritám a rodině.

2.1.1.1 Realita vs. fantastično

Už první text sbírky jakoby čtenářům jasně říkal stanovisko vypravěčky k pohádkám, veškerým bájím, výmyslům a fantastičnu, které je potom dále platno a rozvíjeno i v dalších povídkách.

Již první povídka sbírky *Nebeské šperky* staví svůj narativ na nebezpečí, které plyne z příliš velkého prostoru dávanému v lidském životě výmyslům a báchorkám. Toto nebezpečí je pak – možná až hyperbolicky – vyjádřeno přímým ohrožením života: když totiž malá Liduška uvěří výmyslu staršího bratra Josefa o tom, že tělesa na obloze – hvězdy, slunce a měsíc jsou šperky bytostí žijících v nebesích (andělů, Panenky Marie, Ježíše Krista a Pána Boha), chce je prozkoumat zblízka a dotknout se jich. Za tímto záměrem vyleze na nebezpečně umístěný vysoký žebřík, z nějž spadne. Ačkoliv se jí jako zázrakem nic nestane, zásadní ponaučení si z toho vezme jak ona, tak bratr Josef – a v ideálním případě především čtenáři.

---

⁴⁰ Viz 1. kapitola.

⁴¹ Podobnost bychom našli v jediném případě – na začátku povídky *Toníkovo učení*, kde vypravěčka odkazuje ke stáří vypravovaného příběhu: „Je tomu již padesát let, co žilo dítě, o němžto vám budu v této povídce vypravovati.“ (PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>)

Ponaučení není nijak alegorizováno, nýbrž pro jasnost explicitně řečeno: „...a Josef přiznal se sám sobě, že není většího zázraku nad skutečnost a všechny vymyšlené bájky že nemohou člověka tak podiviti a překvapiti jako čistá nezkalená pravda. Mimo to má pravda před bájkou tu výhodu, že člověka nezavádí ve škodlivé bludy, jak se to bylo stalo ubohé Lidušce dílem vinou jeho.“⁴²

Pro úplné dokreslení skutečnosti, že Josefovy příběhy byly čistým výmyslem, zde nechybí také exaktní a faktický pohled na skutečnost: „Vysvětloval tedy sestřičce, že hvězdy nejsou žádné šperky, přes noc na nebe navěšené, ale velmi, velmi vzdálená tělesa, naší zemi podobná; a že se vznáší na vysokém nebi. Naše země ale že jest rovněž takovou zářící hvězdou, jako tam ty hvězdy vzdálené a kdybychom stáli na některé z nich, že bychom zemi naší také co hvězdu viděli.“⁴³

Až v šesté povídce, *Jarmilina samota*, se objevuje aspoň na první pohled nereálný, pohádkový motiv, a sice rozmluva protagonistky Jarmilky s květinami a stromy, které jí odpovídají či pohyby reagují na její slova: „Reseda klánějíc své plné vonné hrozničky při lehkém větříčku řekla že ano, že to dobře slyšela, a že se těšila na Jarmilčinu návštěvu.“⁴⁴ Ačkoliv je čtenář v přesvědčení o personifikovaných rostlinách držen nějakou chvíli, již po několika odstavcích je toto zdání uvedeno do reálného světa, kdy vypravěčka vysvětluje, že se Jarmila „dívala [...] na svoje miláčky, které, jak se ona domnívala, k ní dále mluvily.“⁴⁵ Od této chvíle tedy víme, že všechny další promluvy rostlin se odehrávají pouze v hrdinčině mysli, a to i tehdy, když jí růžový keř vypráví o minulosti jejích rodičů, o které přišla již jako malé dítě. Toto se dá pochopitelně vysvětlit Jarmilčinou vědomostí těchto informací z vyprávění babičky či chůvy, nicméně zajímavějším momentem je promluva růže, která Jarmilce dává radu do života: „Jsi jedinou radostí své babičky, jsi dobrá a můžeš někdy na světě dobře činiti jiným a působiti, aby lidé, kteří tě milují, byli šťastnými,“ řekla růže.“⁴⁶ Lze si tedy v tomto případě domýšlet, že si onu radu Jarmilka do řeči květiny opět transformovala z toho, co slyšela od svých lidských společníků, anebo snad z vlastního podvědomí, přestože je podle všech informací dítětem.

---

⁴² PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 14.

⁴³ Tamtéž, s. 13.

⁴⁴ Tamtéž, s. 73.

⁴⁵ Tamtéž, s. 74.

⁴⁶ Tamtéž, s. 77.

Důraz na popření jakýchkoliv nadpřirozených jevů je zřejmý i z vypravěččiny věty: „Při tom všem nechovala se Jarmila snad jako blázeň, nebyla pošetilá, aby si snad myslela, že stromy opravdu mluví. Myslelať si vše jen zticha...“⁴⁷

Jako důkaz úplného dojrání do „rozumového uvažování“ hrdinky je dán čtenáři ke konci povídky pohled o něco starší a vzdělanější Jarmilky: „Již nehovořila hravě s květinami, jako jindy, nyní vážně je studovala a probírala vědou, již zoveme botanikou.“⁴⁸

Dalším důležitým, a možná ještě naléhavějším apelem na popření fantastična je scéna, kdy jde Jarmilka s chůvou kolem skály, o níž jí chůva říká, že je to „čertova skála“, pojmenovaná podle toho, že je celá černá a na místo ji přinesl čert. Jen na kratičký moment může ve čtenáři tento motiv vzbudit dojem nadpřirozena, je však vzápětí nato vyvrácen a dostatečně exaktně vyargumentován: „Jarmila poznala, že je to skála čedičová, jaké vídáme často na rovině znenáhla, jakoby schválně tam přinešené. Lid obyčejně tento úkaz vysvětluje tím, že čert sobě postavil tímto jakýsi pomník, anebo že panenka Maria za pokutu jeho zlomyslnosti mu uložila, aby z pekla přinesl na to a to místo kus skály. Přírodopytci dokazují, kterak dávno a dávno v dobách předminulých z nitra země takové řeřavé hmoty se vytlačily, které vychladnouce na povrchu pak co pomníky vnitřních zápasů naší zeměkoule trvají.“⁴⁹

Nadpřirozena a fantastična mnohem více obsahuje, v pořadí sedmá, povídka *O strašidlech*, jež k pohádkovému charakteru vybízí už svým názvem.

Základem této povídky není ani samotný děj, jako několik jednotlivých, můžeme říci i postupně gradujících scén postavených na totožném principu, jímž je dětská představa strašidla vyvrácená racionálním argumentem. K tradičnímu (lidovému) pohádkovému charakteru má však tato povídka z celé sbírky nejbliže.

Již na začátku je čtenáři předložena představa dvou dívek, že se na ně zpoza okenního skla dívá bílý obličej, jenž je velmi záhy objasněn – ovšem pouze čtenářům, nikoliv hrdinkám – jako měsíc. Nato následuje situace, kdy dívky v rohu neosvětlené chodby vidí stát černou postavu – i tento úkaz je vysvětlen vypravěčkou hned

---

⁴⁷ PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 80.

⁴⁸ Tamtéž, s. 83.

⁴⁹ Tamtéž, s. 81.

v následující větě – jedná se o „stín velké almary.“⁵⁰ Zatímco tedy čtenář již uklidněn⁵¹ může sledovat zcela realistický příběh, dívky jsou posud vtaženy do svých představ, v nichž je utvrdí ještě kuchařka Marianka, o níž víme, že „bájí zná [...] mnoho“⁵² a která ony zjevy pojmenuje jako „smrt“ a „čerta“.

V textech této sbírky můžeme sledovat přímou úměru: čím záhadnější a strašidelnější výjevy jsou čtenáři předloženy, tím většího a podrobnějšího vysvětlení se následně dočká.

Vrcholnou strašidelnou situací povídky je, když v noci vystraší dívky a kuchařku v jejich pokoji „postav[a] chlupat[á] s hlavou d'ábelskou, s rohama i jazykem, právě jak vídáme čerta vyobrazeného.“⁵³ I přesto, že je ještě v téže situaci strašidlo demaskováno a odhaleno jako truhlářský tovaryš Vojtěch v masopustní masce, následuje dlouhá promluva dospělé a moudré autority – otce, jenž celou tematiku strašidel vysvětluje na základě rozumu a logiky širšímu plénu – tedy oběma děvčatům, kuchařce i tovaryšovi: „Dávno, než lidé ještě nějakého vzdělání měli, počínali přemýšlet o věcech, které vůkol sebe v přírodě viděli. [...] Když pak dlouho nespívali [...], představovali si noc, stín, chmury, mlhy co zvláštní neviditelné tvory, které jenom někdy člověku se zjevují. [...] Znáte, milé děti, každý, jakou má člověk obraznost, jež mu pomáhá věci časem v jiné podobě viděti než v skutku jsou. [...] Já vám ale povídám, milé děti, vy spoléhejte se jen na svoji zkušenost anebo na zkušenost takových lidí, kteří nám vysvětlují věci pomocí rozumu svého a nikoliv podrážděné obraznosti.“⁵⁴

Vyvráceny jsou zde tedy všechny možné podoby nadpřirozena a kouzel, jako blouznivé se jeví věřit jakýmkoliv bájím a legendám a jediným řešením je studovat přírodní jevy a poslouchat moudré lidi, u nichž najdeme pravdivé odpovědi na otázky týkající se běhu světa.

---

⁵⁰ PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 87.

⁵¹ „Onen stín v chodbě, jeho pronásledování tak velice se bály, rokzládal se ale pokojně v temném koutku za almarou, a draží čtenářové věří mi zajisté, že se ani nepohnul, aby za děvčaty nějaký dráp, jež ovšem neměl, natáhnul!“ (Tamtéž, s. 87)

⁵² Tamtéž, s. 95.

⁵³ Tamtéž, s. 91.

⁵⁴ Tamtéž, s. 94–95.

Za vrchol nadpřirozena se dá považovat devátá povídka – *Lživé údolí*. Ta v zásadě po celý svůj průběh popisuje iracionální prostředí – krajinu, v němž se pohybuje skupinka dětí, a kde se děje jeden nadpřirozený, surreální, v některých momentech až kafkovský jev za druhým: např. ovoce, jež vypadá na pohled krásně a šťavnatě, je po ochutnání měkké a nechutné; zaklepání na dveře domu nevydává žádný zvuk a dům se sám rozpadne; když děti jeden člověk pošle ve městě k hledané instituci, na jejím místě je úplně jiná; několik lidí skupině přislíbí pomoc, ale jakmile pro ni odejdou, už se nevrátí.

Ovšem již z názvu, a také z úvodních informací víme, že se jedná pouze o přelud – sen, který se zdá hlavní hrdince. Ani tento fakt sám o sobě však není dostatečnou obhajobou přítomnosti tolika fantaskních motivů v textu; i v samotném snu se při putování kouzelnou krajinou děti s tímto světem neztotožňují a uvědomují si jeho nebezpečí.⁵⁵ A celé kouzelo a surreálno je i v samotné krajině vysvětleno faktem, jenž ji dehonestuje, a sice že se jedná o tzv. Lživé údolí, kde je vše, co člověk vidí a slyší, pouhým klamem a přetvářkou.

Na pranyř se tedy tentokrát nedostává jen fantastično jako takové, ale také lež, jakožto „hnusná skvrna na krásně provedeném obraze“⁵⁶ pravdy a upřímnosti.

2.1.1.2 Vzdělání jako základ života

Apel na vzdělání a studium je přítomen téměř ve všech povídkách, ať už – viz výše – jako protiklad a „zbraň“ proti kouzlům a nadpřirozeným jevům, nebo jako čistě o sobě stojící pilíř a prostředek ke spokojenému a správnému životu.

Většina hrdinů touží po vzdělání a i přes nepříznivé životní podmínky si k němu hledá cestu.

Baruška v povídce *Chudá Baruška* musí zůstat doma s nemocnou matkou a škola jí natolik chybí, že začne dohánět látku sama po večerech. Navíc, protože doma nemá dost klidu, se uchýlí k poněkud morbidnímu místu – chodí se učit na hřbitov; i

---

⁵⁵ „„Kolem nás dějí se patrně podivná kouzla, doufejme, že nám nebudou pořáde nepříznivá, vždyť oblaka a blesky tak ochotně nám sloužily.‘ [...] Vidíš, a vždycky jsi nás učila, že není kouzel na světě a abychom prý nevěřili báhorkám.‘ Zarděla jsem se jsouc v rozpacích převelkých a nevěduc, že sním, připadala jsem si v koncích se svým rozumem.““ (PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 108–109.)

⁵⁶ Tamtéž, s. 112.

nad to je jí ale učení přednější. Díky dobrému panu učiteli a panímámě je pak Barušce umožněno další studium, které jí zajistí dobrou službu, z toho samozřejmě plynoucí dobrý plat a nakonec tak i spokojený život.

Podobný osud prožívá také Jarmila v povídce *Jarmilina samota*, která zůstává doma z lásky k nemohoucí babičce. Stejně jako Baruška se však i ona ujímá domácího samostudia, jež jí nakonec vynese šťastnou budoucnost, kdy může své vědomosti předávat lidem ve svém okolí.

Dcery z povídky *O strašidlech* se po děsivých zkušenostech „učily [...] pilně přírodopisu a seznavše souvislost věcí jak v přírodopisu tak ve fyzice a lučbě, viděly čím dál tím více, že nezbývá v celém světě ani místečka pro strašidla, jesto vše jest naplněno látkami živoucími, z nichžto lze poznati prostou a čistou pravdu.“⁵⁷ – díky pilnému studiu tedy dívky došly jedné z nejvzácnějších životních hodnot – pravdě.

Chudý a zanedbávaný Bohuš z povídky *Lesní hospůdka* by do školy chodit možná ani nemusel, neboť jeho matka dbá kvůli starostem s hospodou na jiné věci, on tam však chodí rád a dobrovolně. A i když je mu studium na čas kvůli práci odepřeno, jakmile se naskytne příležitost, „opět si vzpomněl na bývalé školní zálibení své, pilně čítal a se vzdělával.“⁵⁸

Ve třech případech se pak jedná o hrdiny, již se vzdělání nejprve brání, o to větší kontrast je ale posléze v porovnání s dřívějším životem patrný:

Neposlušný a umíněný Vojtěch z povídky *Jak Václavovi se stýskalo* je svému okolí na obtíž proto, že se nemá čím zabavit a nic jej nebaví. Jakmile se v něm však pohne svědomí a začne sám toužit po zdokonalení se v poznávání a studiu písmen i všeho okolo sebe, stává se z něj klidný a veselý chlapec, který těší sebe i své okolí.

V povídce *Srdnatost (Pokračování „O strašidlech“)* se zahanbený truhlářský tovaryš Vojtěch po tom, co je ve své masce zahrán odvážnými dívkami, stává divokým a hazardujícím provokatérem, aby ukázal svou nebojácnost. To jej však vede spíše k neštěstí a dalšímu ponížení, z něhož se dostane až díky četbě a studiu historických knih, v nichž nalezne příklady velkých hrdinů, a své dovednosti začne přetavovat v hrdinské činy.

---

⁵⁷ PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 96.

⁵⁸ Tamtéž, s. 124.

Syn bývalého vojáka a nyní domovníka Toník v povídce *Toníkovo učení* je taktéž jako jiné postavy nucen přestat chodit do školy – již v deseti letech – aby mohl pracovat a starat se o svého otce. Na rozdíl od výše zmíněných mu však tato „újma“ nijak nevádí a je naopak rád. Avšak ačkoliv je velmi snaživý a pracovitý, jeho mezery ve vzdělání se brzy projeví a jsou terčem výsměchu otcova přítele, jenž k nim pravidelně chodí na návštěvy. Nejen, že Toník nezná historii a zeměpis, ale neumí ani žádné řemeslo a nikdy nevkročil za brány města. Otec není dostatečně rázný, aby syna přesvědčil k učení, ale Toník po něm nakonec začne pohnout sám, když zjistí, že nerozumí spoustě věcem, o kterých si dospělí v jeho přítomnosti povídají.⁵⁹ Nejprve začne poznávat okolí města, poté nastoupí do učení na ševce a do toho sám po nocích čte a studuje. Díky tomu je posléze opět šťastný, zaopatří sebe i otce, je váženým občanem „a mohlo se o něm říci z celé duše: „Řádný to muž.““⁶⁰

2.1.1.3 Morálka a úcta k rodičům

Ačkoliv může být pojem „morální chování“ předmětem různých interpretací, ve fikčních světech *Sbírký povídek pro mládež československou* má morálka vcelku jasný parametr, a tím je poslouchání autorit – ať už se jedná o rodiče, starší sourozence či jiné rodinné příslušníky, případně chůvy či nadřízené.

Václavovo polepšení (*Jak Václavovi se stýskalo*) má základ právě v uvědomění si, že svým chováním působí starost babičce, potažmo i sestře a rodičům. Z lásky a úcty k nim se rozhodne změnit, a to i za cenu vlastního nepohodlí a sebezapření: „Hned by byl začal plakat, vida že klíčku nikde není. V čas ale zpomněl si, že chce rodičům jiného Václava ukázat, než jakým býval druhdy.“⁶¹

Apel na morální chování častěji než od postav vychází z promluv vypravěčky, jež častokrát hodnotí aktuální chování svých hrdinů. To je patrné např. v povídce *Zdeněk a Milada*, kde je takto hodnoceno chování dcery Milady, přišedší po dlouhé době ke svým rodičům a sourozencům: „Budete se tázat, milé čtenářky, zdali šla vyhledat tatínka, aby se mu omluvila, zdali slíbila mamince, že se nebudou podobné

---

⁵⁹ „Plakal, plakal a nevěděl ani proč, ale cítil, že nelze, aby zůstal nevzdělanec, jak si to byl až do nedávna v šlechetné horlivosti synovské myslíval...“ PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 62.

⁶⁰ Tamtéž, s. 69.

⁶¹ Tamtéž, s. 24.

výstupy opakovat? Musím pohříchu vám zprávu dát, že toho nejen neučinila, nýbrž že se posadila truchlivě do koutka.“⁶² Také tato hrdinka si brzy uvědomí, že svým chováním dělá starosti zbytku rodiny, a s pomocí staršího bratra Zdeňka se pomalu polepšuje až do té míry, že jde příkladem také svým mladším sourozencům, kteří se jí nejprve smáli.

Vypravěččino hodnocení se projevuje i v méně nápadných podobách; např. ve výše zmíněné povídce jednoho z bratrů, který se odmítá vzdát pohodlného cestování pro zdraví otce, nazývá „dětinským“.⁶³

A podobně jako v případě popírání fantastična, ani zde nechybí jasné a zobecňující sdělení, apelující na rozumné a prospěšné chování: „To však nic nedělá, jsme-li za někým, jenž nám jest vzorem, pozadu, chceme-li jen z celého srdce rovněž výbornými se státi, nemineme se zajisté s účinkem.“⁶⁴

Moment sebezapření a jisté oběti je přítomen v mnoha textech. Navíc tato oběť přináší hrdinovi vždy odměnu a dobrý konec.

Devítiletá Baruška se vzdá školy a bohatšího života pro zdraví své matky, o kterou se stará: „vzala maminku okolo krku, těšila ji a ubezpečovala svatosvatě, že je jí nejhorší nouze milejší s ní než nejlepší bydlo bez ní.“⁶⁵

Již polepšený a vzdělaný Toník odkládá možnost vytouženého cestování proto, aby nejprve zaopatřil nemohoucího otce.

Jarmila oddaně zůstává se svou babičkou až do její smrti na osamělém zámku, ačkoliv ji samotnou to zpočátku netěší, nakonec si však i v tomto životním stylu najde jisté zalíbení: „Jarmila byla příliš dobrou vnučkou, aby byla babičku omrzelo trápila, věděla co babičku rmoutí a nebyla by ji za svět obtěžovala žádostí po společnosti, jíž babička nemilovala. Nahražovala si společnost jak mohla a bavila se výborně.“⁶⁶

Dokonce i ve snovém příběhu (*Lživé údolí*) pamatují děti na dobré vychování, a když poprvé vejdou do ovocného sadu, zdráhají se cokoliv utrhnout, dokud nenajdou

---

⁶² PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 31.

⁶³ „Ale Bohuslav a Miloš měli koně a jízdu nade všecko rádi, byli přitom tak nerozumní ještě a domluva bratrova nebyla pranic platna. [...] Nechali tedy jenom dětinského Miloše na voze a připravivše se na cestu šli rozloučit se s rodiči.“ (Tamtéž, s. 36–37.)

⁶⁴ Tamtéž, s. 39.

⁶⁵ Tamtéž, s. 48.

⁶⁶ Tamtéž, s. 80.

sadaře, aby se jej zeptaly. Celá povídka *Lživé údolí* je pak jedním velkým ponaučením, když se na jejím konci dozvíme, že sen vyvolala úvaha hrdinky nad tím, kam až by lež mohla lidi zavést – a jak z textu vidíme, jen do zmatku a neštěstí.

2.2 Usmíření s pohádkou aneb „Jaká to přítelkyně lidstva!“⁶⁷

2.2.1 Báčorky a pověsti

Ve druhém sledovaném díle už se vypravěččin vztah k pohádce diametrálně mění, a to vzestupnou tendencí směrem k ní.

Ve dvou textech, jež kniha obsahuje, se pohádka nejprve smiřuje se skutečností (resp. skutečnost s ní – *Pohádkčin syn*), až je jí dovoleno dominovat celému textu, byť jako součást dávné historie, nikoliv aktuální skutečnosti (*Bratři*).

Zatímco tedy v prvním ze sledovaných děl jasně převládá reálný svět, do nějž byly pohádkové motivy vpouštěny jen zřídka a především proto, aby byly ihned striktně odsouzeny jako výmysl a škodlivý element, v *Báčorkách a pověstech* již fantastično není považováno za něco ryze negativního či neexistujícího, ale za platnou a důležitou součást světa, byť stále do jisté míry nebezpečnou a oddělenou (zlatou bránou nebo nánosem dějin).

V obou textech knihy můžeme nalézt řadu pohádkových rysů a motivů, ve druhém z nich je dokonce žánr pohádky vypravěčkou explicitně přiznán,⁶⁸ zatímco v prvním ji sledujeme jako postavu, bohyni Pohádku, o níž se např. dozvídáme, že je to „bohyně zdánlivě stará, v skutku však věčně mladá“,⁶⁹ že jí „bývá [...] špatně porozuměno, a pak padá vina jiných na [ni]“;⁷⁰ sama sice žije ve vlastní říši oddělené od lidského, skutečného světa, ale na tento nezanevívá, naopak. Je jí např. líto vyhodit knihy ze skutečného světa, které má v knihovně její syn.

Co do motivů, v *Pohádkčine synu* jsou to jména postav vyplývající z jejich vlastností (bohyně Pohádka, její sestra Obraznost' a syn Pravdomil, bytosti černobůh a zlobůh), antropomorfizovaná zvířata a nadpřirozené bytosti pohádkové říše (šotci, rusalky, víly).

---

⁶⁷ PODLIPSKÁ, Sofie. *Báčorky a pověsti*. V Praze: Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 20.

⁶⁸ „Těž pohádka moje bude vypravovati o hrdinovi takovém,..." (Tamtéž, s. 54.)

⁶⁹ Tamtéž, s. 7.

⁷⁰ Tamtéž, s. 8.

V *Bratrech* jsou u postav taktéž přítomna jména odkazující k vlastnostem svých nositelů (kníže Svatomír, kněžna Myslena, dcery Děvice, Květena a Všemila, synové Budislav a Myslibor, vychovatel Přísnobor), děj se odehrává na blíže nespecifikovaném hradě, přítomna jsou kouzla, nadpřirozené jevy, kouzelné předměty, magické číslice 3 a 7, vyskytující se napříč celým příběhem (tři dcery, od příchodu sudičky uplyne sedmkrát sedm dní a hlásný třikrát zatroubí v sedm hodin, na cestě do posvátného lesa překoná hrdina tři řeky, Myslibor musí čekat tři roky, než se vydá hledat svého bratra a sestry, na cestě ke starci vykoná tři statečné skutky, na pomoc dostane od každého ze tří švagrů tři kusy jejich srsti, jimiž musí vždy třikrát zatočit, zatřepat či otočit, aby mu poskytly požadovanou službu...) a v neposlední řadě samotná kompozice, jež odpovídá kombinaci Proppova a Sedlákova modelu:⁷¹ – na začátku jsme obeznámeni s hrdiny příběhu, následuje zápletka – zde kletba Budislava a nato sudba pro dcery, poté hrdina nachází kouzelného pomocníka – starce, jenž mu dá na pomoc kouzelné předměty, vyvrcholením je osvobození švagrů a následně šťastné shledání se ztraceným bratrem.

U obou příběhů tedy budeme opět sledovat vztah reality i vypravěčky k pohádce a fantastičnu a důraz na lásku k rodičům i dalším členům rodiny.

Na vzdělání zde není kladen tak velký důraz jako u předchozí knihy, nicméně pro zadostiučinění i jej musíme zmínit, neboť je pro náš výzkum důležitý.

2.2.1.1 Realita vs. fantastično

V prvním příběhu (*Pohádčín syn*) se pohádkový svět se skutečným vzájemně protnou, reprezentovány dvěma chlapci – lidským synem Miloslavem a synem bohyně Pohádky Pravdomilem. Oba chtějí utéci ze svého světa do toho opačného (ztlákání knihami právě z těchto světů); jednoho nebaví chodit do školy a plnit nudné povinnosti, druhého již unavují neustálé boje s fantazijními bytostmi.

Na začátku jsou tedy pozice obou světů vyrovnané – jeden si vymění svého člena s druhým, přičemž jsou tito na svých nových působištích maximálně spokojeni.

Netrvá však dlouho, a čtenář začíná vnímat postupné zvyšování skóre skutečnosti skrze pozitiva psaná Pravdomilem v dopisech své matce Pohádce. Pravdomil si uvědomuje, jaká bohatství skutečný svět oproti pohádkovému skýtá, ať

---

⁷¹ Viz 1. kapitola.

už se jedná o každodenní maličkosti jako východ slunce, spánek, nebo vzdělání, manuální práci či historky, poučování a lásku rodičů.

Od toho všeho je Miloslav dobrovolně a rád vzdálen a užívá si boje s nadpřirozenými mocnostmi i vysvobození zakletých knížat ze zvířecích podob. Po čase však i v něm začne touha po skutečnosti vítězit, začne mu (na rozdíl od Pravdomila) chybět starý život a touží po návratu zpět, dílem z lásky k rodičům, dílem na základě Pravdomilových sugestivních dopisů.

Důležitým faktem v textu je, že pohádka není skutečností popřena ani poražena a zahrnuta do kouta; již při Pravdomilově návštěvě Miloslavových rodičů vidíme v matčině výpovědi vůči fantastičnu shovívavost, avšak s realistickým nadhledem: „Nenáviděti pohádky nemusíš. Naopak. Jsou v nich složeny velké poklady poesie a moudrosti. Ale ty jim posud nerozumíš, pokládáš-li v nich vše za skutečnost, nedovedeš-li z nich vybrati jejich pravého ducha. Pohádka! Můj Bože, pohádka! Jaká to přítelkyně lidstva!“⁷²

A koexistence obou světů dochází symbiózy ve chvíli, kdy si lidé, včetně Pravdomila a Pohádky, uvědomí význam fantaskního světa pro život – kdy skutečnost by bez něj byla neúplná a naopak: „Nyní teprve oceňuji to vše, od čeho jsem přechal od tebe sem v domov lidský. Jak je to všechno pravdivé a krásné, co se vypravuje v pohádkách. Svět a příroda jsou v tom jako v zrcadle. [...] Pracuj je dále, matko drahá, sesílej je sem v pozemský trud a namáhání. Jsou to skvosty předražené, bez nich je skutečnost chudá. Ale bez skutečnosti jsou ony dýmem...“⁷³

Lze tedy říci, že pohádky mají pro člověka nenahraditelný význam, avšak jen do chvíle, kdy on stojí nad nimi a ony slouží jemu, ne on jim.

Dokládá to také závěr textu, v němž Miloslav využije Pohádkiných a Pravdomilových schopností a za jejich pomoci dopraví mikulášskou nadílku chudým dětem. Teprve v tomto momentě cítí naplnění.⁷⁴

---

⁷² PODLIPSKÁ, Sofie. *Báchorky a pověsti*. V Praze: Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892.

Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 20.

⁷³ Tamtéž, s. 29.

⁷⁴ „Nyní věděl [M], čím jest bohyně Pohádka, jak se jí má rozuměti a sloužiti, kterak a čemu lze se od ní naučiti. Již neodvracel se od pozemských trudův a nudy. Lidumilost' zjevila se mu, povinnost lásky k bližnímu, pomoc a útěcha chudým byla mu jasná. Již viděl, jakých rytířských činův očekává svět od člověka a v čem záleží osvobození ze zakletí.“ (PODLIPSKÁ, Sofie. *Báchorky a pověsti*. V Praze:

A nakonec se i Pohádka sama částečně poddává světskému řádu, kdy si na přání syna Pravdomila staví přechodné sídlo mezi lidmi, aby jim mohla svými kouzly pomáhat a sloužit.

Příznačné také je, že bohyně Pohádka stanovuje v závěru jako náhradní panovnici ve své říši sestru Obraznost; ačkoliv zde její povaha není podrobněji popsána, chápat to můžeme jako jisté uměnění vlivu pohádky, která se zde pasuje do role služebnice lidí, a vše, nad čím panovala, je nyní pro lidi pouze předmětem bezpečné představitivosti.

Stále tedy ještě u Sofie Podlipské vítězí realita nad fantastičnem, jakkoliv je toto vzato na milost.

Text *Bratři* se od dosud sledovaných zcela odlišuje, neboť zatím jako jediný svou stavbou i motivy odpovídá žánru pohádky v téměř čisté podobě.

Uveden je jako část ústně dochované pověsti, víme však, že se jedná o smyšlený příběh, neboť krom formálních znaků se tento syžet v jiné lidové tvorbě nenachází.

Ačkoliv se celou dobu pohybujeme v pohádkovém prostředí, kde se odehrává jasně konstruovaný příběh za přítomnosti všech nadpřirozených jevů, jež pro postavy nejsou ničím nenormálním, není ještě pohádce dána v textu úplná nadvláda. Do její autonomie zasahuje vypravěčka, aby dala jasně najevo, že celý příběh je smyšlený a vybájený,⁷⁵ případně je existence kouzel zdůvodněna dobou, v níž se příběh odehrává.⁷⁶ Nadto se přes všechna exponovaná kouzla tím největším a v pravdě záchranným stane „obyčejná“ lidská láska,⁷⁷ která porazí i kletbu prince Budislava. Ten je napraven jednak láskou rodičů, kteří mu věnují péči a důkladnou výchovu, a především pak láskou bratra Myslibora, který miluje nejen jeho, ale také lidi okolo.

Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892. Kramerius [online]. Dostupné z:

<https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 38.)

⁷⁵ „...a prosím své milé čtenáře, aby nezapomněli, že pouhou pohádku povídám, že v ní připouštím kouzla a zázraky.“ (PODLIPSKÁ, Sofie. *Báchorky a pověsti*. V Praze: Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 78.)

⁷⁶ „Ale proč by nebyli věřili v takový zázrak v době pradávne kouzel a zázraků, nadpřirozených vlivův a podivuhodného věštění?“ (Tamtéž, s. 53.)

⁷⁷ „Pokládám dobro a lidskost' za kouzlo všech kouzel a také mám ještě to přesvědčení, že ve skutečnosti tisíckrát větší divy už vykonaly než pohádky si dovedou sbájit.“ (Tamtéž, s. 78.)

2.2.1.2 Důležitost vzdělání

Na vzdělání a studium zde není kladen tak silný důraz jako v předchozí sbírce, nicméně je bráno v potaz, a to především ve skutečném světě, tedy ve světě, kde žije Miloslav se svými rodiči, kterého následně vystřídá Pohádčín syn Pravdomil (*Pohádčín syn*).

Vzdělání, stejně jako realita sama o sobě, je stavěna nad svět pohádek a fantazie nejprve rodiči,⁷⁸ a následně i dětmi – Pravdomil nalezne krásu ve studiu ihned po přesunu do skutečného světa,⁷⁹ Miloslav školou nejprve opovrhne, je také jedním z důvodů, proč touží utéct do pohádkového světa, ale po čase si začne uvědomovat sílu světa, který opustil, i krásu studia. Povzbuzením je mu právě nadšení Pravdomila.⁸⁰

Vzděláním je tedy opět demonstrována cesta k naplněnému životu, a to nejen na základě poučování druhé strany, ale vítězí i po zkušenostech s jeho neznalostí a pohrdáním.

Ani v *Bratrech* není alespoň malá poznámka o studiu vynechána – Myslibor v době truchlení po ztraceném bratrovi obveseluje získanými znalostmi své sestry.⁸¹

2.2.1.3 Láska (nejen) k rodičům

V *Pohádčíně synu* má láska k rodičům velký význam u obou mladíků – Miloslava i Pravdomila, neboť je to právě ona, která je nutí váhat nad rozhodnutím

---

⁷⁸ „A matka [...] dodala: [...] ,Nyní můžeš přece již pochopiti, co se sluší a patří. Ale to jsi zase četl v nějakých pohádkových knihách, Bůh ví o jakém nesmyslu, o rytířích a čarodějnicích, a myslil jsi jen to. Máš hlavu beztoho spletenou od těch knih a povídaček.‘ [...] otec rozhorlil se. ,Teď nastává školní rok. Je věru žádoucí, aby si se dal s vážnou myslí do učení a pohádky pustil mimo sebe.“

(PODLIPSKÁ, Sofie. *Báchorky a pověsti*. V Praze: Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892.

Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 19.)

⁷⁹ „,Pracuji, přemáhám ty obry nesnázi a obtíží ve mluvnici a v počtech, nutím svou paměť, aby mi sloužila jako ten kouzelný oř ve tvé říši. Přicházím do školy ozbrojen jsa kouzelným štítem a přilbou, kterou je má domácí příprava a pozornost. Přicházím pak domů jako vítěz nad litou saní lenosti a nechuti.“ (Tamtéž, s. 29.)

⁸⁰ „Čtením toho listu vzbudila se v Miloslavu velká touha po nějaké četbě [...] Teď vzňala se v něm touha po činech skutečnosti, aby se v nich osvědčil, láska ku práci zrodila se mu z této touhy, a náhle věděl, jak by si vedl nyní, kdyby mu znova bylo dopřáno chodit do školy.“ (Tamtéž, s. 30–32.)

⁸¹ „Ten rozveseloval je navzájem, často je rozesmál, žertoval s nimi, a jelikož mnoho a pilně se učil, vypravoval jim z toho, co je mohlo bavit.“ (Tamtéž, s. 56.)

opustit domov, a která je nakonec přiměje se do něj vrátit, či alespoň učinit řešení pro spokojenost obou stran.

U obou, zvláště pak u Miloslava, vidíme vřelý vztah k rodičům již krátce po dobrovolném opuštění domova: svému dvojníku klade každý z chlapců na srdce, aby se k rodičům choval co nejlaskavěji,⁸² Miloslav potom truchlí i nad pomyšlením, že jej rodiče postrádají.⁸³ U Pravdomila není projev cit tak vřelý, ale i z jeho výpovědi cítíme závazek a lásku k matce.⁸⁴

Morální, správné chování zde opět vyvěrá především z úcty a poslušnosti rodičům. Ovšem oproti textům v předchozí knize se děti svých snů nevzdávají kvůli rodičům a priori, zde se toto udá až po osobní zkušenosti s cestou, kterou si samy zvolily.

A i přes důraz na roli rodiče a její důležitost je zde přece jen zřejmý ještě větší význam pravdy a reality, které musí ustoupit i zmíněné autority; zde bohyně Pohádka, kterou coby svou matku syn Pravdomil sice ctí a miluje, ale jako v tomto případě moudřejší ji přesvědčí, že zůstat ve světě lidí a sloužit jim je správná cesta. Ačkoliv zde tedy není shozena role matky jako takové, ustoupit musí pohádka, kterou představuje.

V *Bratrech* stojí na lásce nejen mateřské, ale především sourozenecké a všeobecně mezilidské celý příběh – princ Budislav je ze svého prokletí vysvobozen právě láskou lidí okolo sebe: rodiče Svatomír a Myslena se z lásky k synovi rozhodnou nepodlehnout osudu kletbě, ale porazit ji pečlivou výchovou, aby se z něj nestal bratrovrah. Důkaz, že toto rozhodnutí mělo smysl, dává v příběhu královně kouzelný stařec.⁸⁵ Sestry Děvice, Květena a Všemila se kvůli záchraně bratra obětují a stanou se

---

⁸² „Tu vešly Miloslavovi slzy do očí a osměliv se podal mu ruku. ‚Bud’ k nim laskav,‘ prosil ho, ‚něžný k mamince, poslušen tatínka, prosím tě. Ať nepoznají, že to nejsem já.“

(PODLIPSKÁ, Sofie. *Báchorky a pověsti*. V Praze: Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892.

Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 16.)

⁸³ „Ubozí rodiče! Jak je mi líto, že jsem je snad znepokojil.“ (Tamtéž, s. 17.)

⁸⁴ „Teď bylo Pravdomilovi jeviti svůj pocit. Pokleknuv objal matku kolem pasu a řekl: ‚Máti, odpusť! Odpustíš? Odpustíš!‘“ (Tamtéž, s. 18.)

⁸⁵ „Ten syn byl by zajisté jednal, jak hvězdář opověděl, kdyby ho nebyl rozumný muž vzdálil. Ale co jste mu vložili do duše pečlivým vychováním, není v něm ztraceno.“ (Tamtéž, s. 65–66.)

ženami tří němých zakletých knížat ze zvířecích říší.⁸⁶ A nakonec hlavní zachránce, bratr Myslibor, projeví svou lásku nejen k bratrovi a sestřám, když se je na vlastní nebezpečí vydává hledat a zachránit do světa, ale jeho hlavní síla spočívá v lásce, kterou projevuje lidem okolo sebe⁸⁷ – tato dá nakonec padnout kletbě zakletých švagrů i bratra, který své prokletí zvrátí inspirován bratrovými laskavými skutky.⁸⁸

2.3 Zhodnocení analýzy

Ve sledovaných dílech Sofie Podlipské můžeme sledovat z jednoho pohledu kontrast, z druhého postupný přechod, jenž se týká její implementace pohádkovosti a fantastična do textů.

V prvním díle, jež pochází z raného období autorčiny tvorby (*Sbírka povídek pro mládež československou*, 1871) jsou zřetelně ještě patrné znaky povídky pro mládež (resp. pro dívky), které se věnovala jak v několika dílech předtím, tak v řadě následujících; jedná se o realistické povídky s prvky kouzel a nadpřirozena, tyto však jsou přítomny pouze ve čtyřech textech z deseti, a nadto vždy podmíněně a negativně: jako odstrašující příklad proti racionálnímu uvažování či součást snu. Proti klasickým realistickým povídkám se zde však práce s fantastičnem objevuje, autorka s ním počítá a v dalším díle, kde můžeme sledovat, jak s tímto jevem pracuje a postupně jej do svých textů zařazuje a činí z něj jev přirozený, vidíme, že tato expozice nebyla náhodná.

Postavy textů jsou pak také více povídkovými než pohádkovými – jedná se o nijak netypizované obyvatele vesnic či menších měst s běžnými občanskými jmény, nijak nepředjímajícími jejich vzhledové či charakterové vlastnosti. Z hlediska pohlaví se jedná o poměrně vyrovnané schéma, kdy v šesti povídkách vystupuje v hlavní roli dívka, ve čtyřech chlapec. Doplněny jsou však často řadou dalších dětí. Též v rovině

---

⁸⁶ „Jakmile matku vzkřísily, zvolaly Děvice, Květena i Všemila: „Buď pokojna, matičko, a netrap se již kvůli nám! Vidíme, že Budislav potřebuje oběti – a my ji dovedeme přinést.““ (Tamtéž, s. 62.)

⁸⁷ „Ulehčil každému břímě, potěšil zarmouceného, ošetřoval nemocného, bránil trpícího.“ (Tamtéž, s. 78); „,Více činiti nemohu. Hledám bratra, hledám sestry, nemohu jich najít. Nuže, беру všechny lidi za bratry a za sestry a v tom přece jen vítězím nad osudem.““ (PODLIPSKÁ, Sofie. *Báchorky a pověsti*. V Praze: Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 79.)

⁸⁸ „,Lidé vypravovali, co jsi činil, jak jsi jednal, jak jsi je učil, a já učil jsem se takto od tebe. Jsem učněm tvým, bratrem duše tvé.““ (Tamtéž, s. 88.)

oslovování čtenářů se střídají pravidelně oba rody – čtenáři i čtenářky, případně „dívky“ či „holčičky“.

Textům ze *Sbírky pro mládež československou* tedy chybí řada znaků typických pro folklorní pohádku, z těch přítomných můžeme jmenovat dějiště v neurčitém místě a čase, strukturu, byť naplněnou svébytnou fabulí a šťastný konec se závěrečným ponaučením.

Nejvýraznějším atributem této sbírky, který bychom mohli považovat také za hlavní funkci, je výchova a nasměrování mladých čtenářů k morálnímu chování, studiu a stálému vzdělávání. I z tohoto důvodu nejsou hrdinové náhodně mladistvého věku, neboť s nimi se čtenář může nejlépe ztotožnit.

Tento znak není u Sofie Podlipské ničím výjimečným vzhledem ke kontextu jejího předchozího i dalšího díla, v němž se zaměřovala především na vzdělávání, a to primárně žen, pro něž se snažila vybojovat lepší společenské postavení a možnosti pracovního uplatnění. Také v povídkách *Sbírky* vidíme stejnou důležitost vzdělání u žen i u mužů.

V o 22 let mladší knize *Báchorky a pověsti* (1892) jakoby se Podlipská s žánrem pohádky vypořádávala a, nadneseně řečeno, smiřovala. Už v prvním ze dvou textů – *Pohádkin syn* – je samotný žánr personifikován do postavy bohyně Pohádky a skrze četné popisy, situace a jednání můžeme nahlížet na to, jak vypravěčka pohádku vnímá. Skrze příběh nakonec dojde také k definici jejího postavení vzhledem ke skutečnému světu, a to vzájemné symbióze, ovšem s nadřazeností skutečnosti.

Toto můžeme považovat za hlavní sdělení příběhu: tedy pohádka je bezpečná do té doby, dokud nad ní má skutečnost a člověk moc a ona mu slouží.

Ani na vzdělávání zde není zapomínáno, ovšem apel na něj se již zdaleka nevyskytuje v takové míře jako u *Sbírky povídek*. Vidíme jej prakticky pouze v prvním textu, kde studium zvítězí v prioritách jak u pohádkového, tak lidského syna.

Co se týče struktury příběhu, je zde užito podobného schématu jako v předchozích povídkách, kdy po expozici následuje kolize ve formě vyrovnání se hrdiny s vlastním nitrem – zde touhou po opačném světě –, jeho prozkoumávání a konečného prozření, jež se rovná šťastnému konci.

Stejně jako u textů *Sbírky povídek*, ani zde, paradoxně k názvu, nenalzáme velké množství formálních pohádkových rysů, krom již výše zmíněné struktury. Obsahově zde jsou přítomna kouzla, nadpřirozené jevy, personifikovaná zvířata,

jména postav odkazující k jejich vlastnostem, ovšem vše se týká pouze prostředí pohádkové říše, skutečnost má své vlastní, pro ni příznačné atributy.

Ačkoliv se tyto dva světy propojí, není tomu do té míry, aby člověk považoval fantastično za přirozenou součást světa. Toto si lze pouze domýšlet v neexistujícím pokračování, neboť příběh končí v momentu, kdy si bohyně Pohádka staví mezi lidmi dočasné sídlo.

A jakoby v návaznosti na míru fantastična následuje druhý text knihy – *Bratři*. Tento text můžeme již regulérně považovat za pohádku se všemi svými znaky, ačkoliv se sám prezentuje jako část dochované pověsti z dob slovanských vládců.

Jak strukturálně, tak motivicky zde nalezneme řadu pohádkových prvků, jako jména postav odkazující k jejich charakterům, bohatou přítomnost magických čísel 3 a 7, struktura se potom nejvíce blíží Proppovu schématu pěti pohádkových fází: po expozici, v níž se odehraje určující kletba, následuje cesta Myslibora za záchranou bratra, na níž mu pomáhá stařec darováním kouzelných předmětů.

Nicméně fakt, že fantastičnu ještě není povolena uzda nekontrolovatelně, zjistí čtenář na několika místech upozorněním vypravěčky, že důvod přítomnosti kouzel a zázraků v knize je dán jednak žánrem pohádky, kterou vypráví, jednak dávnou dobou, v níž se příběh odehrává, a jež kouzla a lidi v ně věřící připouštěla a přijímala daleko benevolentněji.

Co je také odlišné od schémat jiných pohádek, je „kouzlo“, jež se nakonec pro vyřešení problému stane klíčovým, a tím je lidská láska – láska rodičů, bratra i všeobecně lidská.

Ve sledovaných dílech tedy vidíme, že se Sofie Podlipská k žánru pohádky autorským způsobem postupně přibližuje, což svědčí i o faktu, že v 90. letech 19. století měla autorský pohádka na poli literatury již mnohem pevnější pozici než v době jejího formování.

3 Eliška Krásnohorská

Eliška Krásnohorská (1847–1926; vl. jm. Alžběta Pechová) debutovala v r. 1863 verši publikovanými v Lumíru za přispění přítele Vítězslava Háalka, knižní prvotinou se stalo v r. 1868 libreto *Lejla* k opeře Karla Bendla.

Její příslušnost k národní škole se odrážela jak v časopiseckých příspěvcích, tak v básnické i prozaické tvorbě.

Tituly směřované dětem a mládeži tvoří jednu z nejvýraznějších (co do kvantity jistě) částí její literární tvorby, vedle též oceňovaných a pro českou literaturu přínosných překladů (především romantických autorů), poezie a či operních libret.

Její dílo adresované dětem a mládeži je bohaté především na adaptace lidových látek, jež vydávala jak samostatně, tak se spoluautorkou s Anežkou Čermákovou-Slukovou – např. *Z pohádky do pohádky* (1892), *Pohádky naší babičky* (1892), *Pohádky zimního večera* (1892) nebo *Povídej, povídej* (1893).

Četnost odkazů k lidové pohádce, vyplívající jak z jejích adaptací, tak z autorské tvorby, je dán autorčiným jednoznačným příklonem k tomuto typu literárního útvaru pro dětské a mladé čtenáře, a hlubokým přesvědčením o jeho vysoce pozitivním, a v podstatě jediném správném, výchovném literárním účinku, jak se o tom opakovaně zmiňuje ve své stati *Národní pohádka a dětská povídka*, publikované v *Ženských listech* r. 1876.⁸⁹ Zde vyvyšuje prostonárodní pohádku nad všechny ostatní typy dětské povídky, zvláště pak nad „umělé a šablonovité“, jež nazývá až „nechutnou a houževnatou stravou“.⁹⁰ Proti tomu je prostonárodní pohádka pravým klenotem nejen co do národního bohatství, ale především do správné výchovy a vývoje dítěte. Aby pohádka co nejlépe splnila svůj účel, musí splňovat dětmi žádaného „mnoho děje a málo líčení“,⁹¹ postavy v typizovaných podobách a zcela jasným způsobem oddělovat dobro od zla, jež nesmí zůstat nepotrestáno. Stejně tak klíčový je pro příběh šťastný konec.⁹²

---

⁸⁹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Národní pohádka a dětská povídka*, 1876. In VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987.

⁹⁰ Tamtéž, s. 276.

⁹¹ Tamtéž, s. 277.

⁹² „Pak vyniká pohádka národní nade všemi snad umělými jednoduchostí s prostou důsledností typů [...] jasností své epiky. Nutným jejím znakem jest šťastné a dokonalé zakončení, čímž se liší od většiny místních pověstí a bájí...“ (Tamtéž, s. 279.)

Z autorských textů v námi sledovaném období vyniká jeden z nejrozsáhlejších – *Pohádka o větru* (1877), jímž Krásnohorská v mnohém navazuje na lidovou pohádku, je zde však patrná také snaha o invenci a osobité pojetí, kterým se narativ pohádky vyznačuje.

3.1 Boj „dobra se zlem“ = rozumnosti a pošetilosti

3.1.2 Pohádka o větru

Inspirace lidovou pohádkou je v textu *Pohádky o větru* patrná v mnoha ohledech. Tím prvním je struktura textu, jež odpovídá kombinaci Proppova a Sedlákova modelu:⁹³ na začátku příběhu je nám v expozici představena zápletko, jež se postupem děje stále více rozkrývá a zpodobňuje, načež následuje rozhodnutí hrdiny vydat se na cestu („pocit nedostatku“ je v tomto případě odhodlání a touha dcery splatit dávný dluh otce, který pro své stáří již nemůže vykonávat mnoho práce, a sice odsloužit pánu, který před lety otci i dětem pomohl, jeho dar); cesta je protkána několika zkouškami, kterými hrdinka musí pro pokračování úspěšně projít a k cíli jí dopomůže také kouzelný předmět – stařečkem Větrem a stařenkou Vichřicí očarováný šátek, jenž ji po vyřknutí hesla vede tam, kde má konat poctivé a dobré skutky. Na konci příběhu se jí poté po úspěšném splnění úkolu dostává odměny v podobě sňatku s královcem.

Čím se narativ *Pohádky o větru* liší od klasických látek je způsob, jakým se hrdina dostává k úkolu: sledujeme-li pouze příběh dcery Dorničky, víme, že je splnění úkolu nutné, až nevyhnutelné; ovšem jeho původ je v minulosti otce, který tuto odplatu dobrodinci sám vnutil; povinnost se tomuto po 11 letech odvděčit je tedy slíbena dobrovolně, navíc ex post, tedy bez přechozí úmluvy, až po vykonání dobrodincovy pomoci.⁹⁴

Na cestě pak hrdiny (Dorničku a bratra Vítka) „provází“ řada dalších pohádkových aspektů, jako opakující se přítomnost magických číslic 3 a 7 (při

---

⁹³ Viz 1. kapitola.

⁹⁴ „Pán podivil se a ptal se mne: Proč mi chceš opláceti, co ti daruji? Chci dobré dobrým spláceti, odpověděl jsem, a přičiním se, abych dar váš celý zas vám mohl vrátiti. Myslíš to opravdu? ptal se pán a díval se mi přísně do očí. Myslím to poctivě, řekl jsem na to a podal jsem mu ruku na to.“

(KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 2.)

odchodu z domova spadnou ze stromu každému z dětí do klína tři jablka, cesta k dobrodinci trvá tři dny a Dornička během ní absolvuje tři zkoušky, při nichž jí sedmkrát zhasne ohýnek, který musí rozdělat a sedmkrát sbírá rozfoukané peří, jež musí vložit zpět do peřiny, děti žádají o radu s hledáním dobrodince tři lidi, sedm let musí Dornička krotit a starat se o zakletého králevice v podobě lva).

Dalším, v lidové tvorbě též hojně užívaným pohádkovým motivem je zde hádanka – když se otec při setkání s dobrodincem ptá na jeho jméno, řekne mu, že se na něj doptá podle definice: „otec, jenž má na sta synů a přece žádného“.⁹⁵ Hádanka zde zvyšuje napětí a atraktivitu příběhu a je zároveň prostředkem k dalšímu typickému pohádkovému rysu, jenž spočívá v retardaci dosažení cíle dílčími mezikroky – v tomto případě první dva dotazovaní posílají postavy k dalšímu, a až ten jim řešení hádanky rozklíčuje.

Výrazná je rovněž repetitivnost situací – na cestě Dorničky a Vítka se na cestě (třikrát) opakuje stejný sled událostí, pouze s lehkými modifikacemi: jde vždy o zvuk ozývající se z dálky a připomínající přítomnost lidí – navíc objevující se na scéně vždy v situaci, když chce Vítek už cestu vzdát – jako sekání dřeva, kosení trávy a štěkot psa, při jehož dojetí se děti setkají nejprve se starcem, poté se stařenou a nakonec s oběma postavami, vyznačujícími se vždy „chechtavým, chraplavým hlasem“.⁹⁶ V prvních dvou případech je situace téměř identická – stará osoba nabídne dětem nocleh za protislužbu – v prvním případě rozdělání ohně, ve druhém vrácení peří zpět do peřiny, u třetího setkání jsou děti za svou dobrotu odměněny kouzelnými (přesněji okouzlenými) předměty.

Postavy knihy splňují řadu lidově pohádkových typů: škála vede od chalupníka, přes kouzelného stařečka, lodníka a kožišníka až ke členům královské rodiny a jejího služebnictva – klíčovou roli zde sehrává komorná jako studnice nejen kouzelných příběhů, ale především tajemství: jen díky ní se Dornička dozví o králevicově zakletí a má možnost jej vysvobodit. Samotný sňatek chudé venkovské dívky s následníkem trůnu je pak završením pohádkového paradigmatu: krom šťastného konce důkaz, že nezáleží na sociálním statutu se může člověk s dobrým, poctivým a pracovitým charakterem dostat na nejvyšší společenská místa.

---

⁹⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 3.

⁹⁶ Tamtéž, s. 7.

Ačkoliv však text splňuje značnou strukturální část lidových pohádek, nejedná se zde o typický boj dobra se zlem, respektive hrdiny se škůdcem. Nepřítel je zde přítomen, avšak ne v podobě čistého záměru ublížit/překazit cestu a posláním hrdiny, ale jako zhmotnění nemorálního, nekřesťanského a sobeckého chování, jež má v důsledku největší dopad na svého nositele.

S tím souvisí také v textu se prolínající dvě v podstatě protichůdné tendence, jimiž jsou nadpřirozeno a křesťanství. Křesťanská víra se potom projevuje jak v konkrétním jednání hrdinů, tak v několika biblických aluzích.

Dalším důležitým aspektem *Pohádky o větru* je s křesťanstvím související role oběti, díky níž pouze lze dojít ke kýženému cíli.

3.1.2.1 Morální vs. nemorální jednání

Důraz na morální chování, jež je reprezentováno Dorničkou, je patrné od začátku příběhu, kdy tato jako starší a rozumnější dcera rozhodne o vykonání cesty na místo starého otce. Ačkoliv je během celého textu zřejmé, že je její chování správné a ku prospěchu všech okolo, jako zdůraznění tohoto a zároveň odstrašující případ je vedle Dorničky zasazen mladší bratr Vítek, jenž je sice na cestě rovněž, ale ze zcela jiných pohnutek: tou primární je, že jej k této cestě přiměje právě starší sestra.⁹⁷ Když už je na cestu přiměn, jako reprezentant pokřiveného charakteru si nejprve opakovaně stěžuje na fyzické nedostatky jako únava a hlad, provázené stálými pochybami o smyslu cesty a onom dobrodinci, kvůli němuž musí celou anabázi absolvovat.

Pro morální vyrovnání vždy nastoupí Dornička, která k cestě povzbuzuje nejen sama sebe, ale rovněž bratra, jehož demotivující chování vytrvale překonává silnou vůlí a láskou.⁹⁸

---

⁹⁷ „Ty musíš se mnou jít,“ pravila Dornička, „tatíček dal své slovo a to ti musí být jako svaté.““ (KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 4.)

⁹⁸ „Dorničko,“ žebronil, „vraťme se zpátky, sice zabloudíme! Dnes věje vítr docela z jiné strany nežli včera a vede nás na nepravou cestu!“ Dornička vzala Vítku okolo krku a pravila: „ať se nám to líbí nebo ne, dál musíme, jak pán to přikázal: vždy proti větru. Teď slib mi Vítku, že již broukat přestaneš.““ (Tamtéž, s. 10.)

Zatímco Dorniččin charakter sílí a roste společně s dalšími absolvovanými zkouškami, Vítkův souběžně ochabuje a klesá zároveň se vzrůstajícím sobectvím.⁹⁹

Ačkoliv jsou okouzlené předměty darované jim oběma, jejich účinek není stejný – Dorničku má šátek dovést ke konání dobrých skutků, Vítka má klobouk nasměrovat ke štěstí a bohatství. V případě rovného charakteru by majitele klobouku mohl tento dovést ke stejnému cíli jako Dorničku – ke královské rodině, kde by nejen zbohatl, ale zároveň splnil cíl cesty, Vítek však toto využije čistě ke svému prospěchu a degradování jeho osobnosti můžeme sledovat již při prvních myšlenkách po nabytí kouzel.¹⁰⁰ Posedlost bohatstvím a vidina jeho brzkého získání jej nakonec dožene ke zradě sestry, de facto rodiny: během poslední noci uteče a nechá sestru samotnou.

Paradoxem je, že jej očarovaný klobouk nejprve skutečně dovede na správnou stopu: ke kožišníkovi, jenž je zároveň královským komorníkem, který později nasměruje Dorničku právě na zámek. Vítek však komorníkovi lže o svém pravém původu,¹⁰¹ ten jej tedy nemá motivaci posílat dál, a za své chování je Vítek posléze vyhozen. Místo nápravy u něj však dochází ke zhoršení charakteru: nejprve přichystá lest na sestru, s níž se po čase opět setká na lodi, kde mezitím našel službu – aby nezaslouženě nabyl odměny, kterou si vysloužila službou na zámku, namluví jí, že se

---

⁹⁹ „Sedmkrát Dorničce na ohništi uhaslo, sedmkrát zase trpělivě rozžehla; Vítek se na stařečka zamračeně díval a zlořečil, pak ho to omrzelo, zahodil třísky, lehl si na svůj uzlík, pojedl chleba a usnul; ale Dornička nedala si pokoje, dokud ohníček vesele se nerozhořel...“ (KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 8.); „A hned Dornička zastrčila dveře kolíkem a začala nasypávat z děravého pytle peří do děravé peřiny. [...] Konečně to Vítka omrzelo, hodil peřinu na zem, zamračil se na babičku, snědl kousek chleba a usnul na svém ranečku. Dornička ale vzala jehlu a niť, zašila peřinu...“ (Tamtéž, s. 12.)

¹⁰⁰ „Dornička brzy sladce usnula se svým dobrým svědomím, položivši si kouzelný šáteček pečlivě pod hlavu; ale Vítkovi nedaly spáti tisíceré myšlenky na budoucí štěstí a bohatství. Nejkratší cesta by mu k nim otevřena; mohl se zítra hned státí velkým bohatým pánem, – i zdálo se mu, že by byl bláhový, kdyby se štěstí svého vzdal a šel se sestrou sloužit člověku neznámému, [...] viděl se již jen v paláci a v krásných kočárech, bez práce v samých radovánkách a zábavách.“ (Tamtéž, s. 19.)

¹⁰¹ „Nemáš už rodičů?“ ptal se pán soucítěně. „Nemám,“ řekl Vítek, a zapřel otce, aby jej pán tím více obdaroval. „A nemáš také nikoho jiného?“ „Nemám,“ řekl Vítek, a zapřel sestru, aby se pán tím více slitoval. „A máš kam jít, máš někde službu?“ „Nemám,“ řekl Vítek, a zapřel svého dobrodince, aby mohl u pána své štěstí zkusit.“ (Tamtéž, s. 20–21.)

má jednat o odměnu lodníkovi, který jí pomůže na cestě z lodi, z níž by se jí jinak nepodařilo dostat, zatímco si tuto odměnu nechá pro sebe.¹⁰²

Obě postavy dochází v závěru k vrcholu svých charakterů a jejich důsledkům: Dornička, jež obětovala sedm let života, aby se pokusila zachránit královského syna Drahozora, je za svou věrnost a oběť odměněna láskou královny a sňatkem s ním, také setkáním s otcem, jenž je jmenován královským soudcem. Vítek se proti tomu stane obávaným loupežnickým vůdcem, který po dobu několika let ohrožuje a okrádá kupecké lodě. Důsledkem jeho chování je vězeňská vazba a následný královský soud.

3.1.2.2 Křesťanství a analogie biblických příběhů

Postavení vedle sebe dvou v zásadě protichůdných rovin – nadpřirozena/kouzelná a křesťanské víry – je přítomno napříč celým příběhem.

Ačkoliv je zde nadpřirozeno v mnoha situacích k pomoci a záchraně, není tento jeho statut výlučný. Zvláště během cesty, kdy děti neví, jaká nebezpečí skrývající se za cizími starci v polorozpadlých chalupách na ně mohou číhat, je vždy oporou modlitba.

Odkazy – demonstrovány především právě skrze modlitbu, se vyskytují nejvíce u Dorničky, na začátku také u otce při odchodu dětí z domova.¹⁰³ U Dorničky je modlitba na cestě součástí ranního i večerního rituálu, kdy se modlí především za otce, bratra i samotnou cestu.¹⁰⁴

Postavy odkazující se ke křesťanské víře jsou zároveň ty, které představují morální charakter. U Vítky v době jeho osamostatnění nenajdeme o víře či modlitbě žádnou zmínku.

---

¹⁰² „Ó Vítku, jak ti děkuji!“ šeptala dívka radostí se třesouc, „zde vezmi skříňku, a zde měšec zlata, a dej to tomu dobrému muži!“ [...] A rychle se strojila, co zatím Vítek skříňku a měšec odnášel a dobře ve své vlastní komůrce uschoval.“ (KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 39.)

¹⁰³ „Tu padl staříčkový otec na kolena a modlil se vroucně, aby dětem jeho nic zlého na daleké cestě se nestalo.“ (Tamtéž, s. 5.)

¹⁰⁴ „...lehla si vedle Vítky na uzlíček a modlila se za tatíčka vzdáleného tiše usnula.“ (Tamtéž, s. 9.); „...pomodlily se, posnídaly a šly dále do hor, odkud vál vítr.“ (Tamtéž, s. 13.); „Tu sepjala ruce do výše a říkala vroucnou tichou modlitbu za bratříčka;...“ (Tamtéž, s. 16.)

Jak již bylo řečeno výše, protínají se zde dvě protichůdné roviny – křesťanská víra a nadpřirozeno – které však v příběhu nekoexistují v protikladu, nýbrž v symbióze.

Jedním z dokladů je samotný motiv větru, který je provázán celým příběhem jako ukazatel správné cesty, objeviv se vždy, když si hrdinové nevědí rady.¹⁰⁵ zároveň i on reaguje pozitivně a směrem správné cesty pouze na dobrý charakter volajícího.¹⁰⁶

Je-li řeč o symbióze, právě vítr by také bylo možné interpretovat jako metaforu Boha, Božího hlasu či Ducha svatého, který věrné věřící vede v životě správnou cestou, a který bývá křesťany k větru často přirovnáván.

Další křesťanskou/biblickou metaforou bychom mohli nazvat situaci, kdy se Dornička ocitá s Vítkem na lodi, kde Vítek slouží, a zatímco ona chce plout směrem proti větru, o němž ví, že je správný a vedoucí k dobrému cíli, Vítko vede cesta za štěstím směrem po větru. Je zde tedy analogie biblické „jednoduché“ – široké cesty, reprezentované pohodlnější cestou po větru, která vede jen k pomíjivému štěstí, a „těžší“ – užší cesty, zde cesty proti větru, jež však vede k ušlechtilým a správným cílům.¹⁰⁷

Na konci příběhu se potom vyskytuje aluze na biblické podobenství o marnotratném synu: Vítek, který se na dlouhou dobu odstříhl od rodiny a ve světě dělal hříšné věci – kradl a přepadával lodě – se vrací „domů“, kde je mu odpuštěno. Podobenství zde pochopitelně není doslovné – Dornička jako starší sourozenec jednak o bratrově návratu a odpuštění nepolemizuje, a navíc je to právě ona, kdo mu dává milost jako první – darováním tří nezralých jablek ze staré jabloně. Otec coby soudce je svolen k jeho milosti jen v případě, že se bude kát. A k Vítkově pokání dochází právě na základě daru od jeho sestry.¹⁰⁸ Není zde pak jako v biblickém příběhu

---

¹⁰⁵ „Nic se neboj; dokud nám vítr ukazuje cestu, nezabloudíme ani v nejčernějším lese.“

(KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 6.)

¹⁰⁶ „Ó zlořečený vítr, kam nás to zahnal!“ lál zase Vítek; Dornička ale rozvázala s hlavy šáteček, zvedla jej za cípek a volala: „větříku dobrý, ještě chvilinku nám zavěj, a ukaž nám tím šátečkem pravou cestu naši!“ A hle, větříček zavál, pozvedl šáteček, a Dornička s ním kráčela jako s praporečkem proti větru...“ (Tamtéž, s. 11.)

¹⁰⁷ Srov. *Bible svatá: písmo svaté Starého a Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613*. 3. vyd. v ČBS. Praha: Česká biblická společnost, 2009. ISBN 978-80-85810-97-4, Matouš 7, 13–14.

¹⁰⁸ „I padl uslzenou tváří k zemi a v hrobovém tichu ozval se nejvyššího soudce hlas: ‚milost!‘ a všichni soudcové vstali ze svých křesel a velebně vyřkli: ‚milost!‘ I pravilo se po letech, že slavný

vystrojena hostina, ale Vítek se stane královým služebníkem a nakonec odměnou nejvyšším vůdcem jeho loďstva.

3.1.2.3 Oběť jako cesta k cíli

Oběť je v *Pohádce o větru* – ovšem pouze v případě Dorničky – klíčovou rolí, bez postavení do níž by nemohla splnit dané úkoly a dosáhnout vznešených cílů.

Roli oběti lze považovat také za odkaz ke křesťanství, a zároveň jako rys čistého a ryze nesobeckého charakteru.

Dornička v pohádce splňuje roli oběti hned několikrát – poprvé to vidíme již v expozici příběhu, kdy bez většího rozmýšlení padá její rozhodnutí jít do světa místo otce, který již pro stáří není schopen pracovat, a odsloužit za něj dávný dluh dobrodinci.¹⁰⁹

Na cestě se také obětuje pro bratra a dá mu k jídlu svá vlastní tři jablka, aby se mohl najíst (z Vítkovy strany naopak vidíme snahu svá jablka tajně sníst v utajení, což se mu nakonec vymstí).¹¹⁰

Dorniččina největší oběť následuje zhruba v polovině, kdy se rozhodne přijmout úkol zachránit zakletého králevice, jenž spočívá v sedmiletém krocení lva na pustém ostrově. Obětuje tedy sedm let života a svého pohodlí, jež se jí ve výsledku bohatě vrátí.

Zde navíc opět vidíme kontrast její povahy s Vítkovou: stejně jako po cestě na něj, i na Dorničku před plněním úkolu doléhá řada pochyb i myšlenek na jinou cestu – nutno však dodat, že zde není dilema zachránit či nezachránit, ale *koho* zachránit – bratra, nebo králevice. V tomto případě se prioritou stává slib a nezvratnost

---

vůdce námořní, jenž králi ve válce i v míru tak velké služby vykonal, že za odměnu celé loďstvo královské bylo mu podrobno co vůdci nejvyššímu, jest nejen ztraceným a znova nalezeným synem nejvyššího soudce, ale též oním bývalým loupežníkem námořním,..." (KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 52.)

¹⁰⁹ „Tu Dornička se zarděla, vstala a řekla odhodlaně: ‚tatičku já půjdu místo tebe a budu dobrodinci našemu tak dlouho sloužit, až dluh náš odsloužím.‘“ (Tamtéž, s. 3.)

¹¹⁰ „...i věděl, že má sám také tři ve svém ranečku; skrčil se v koutku a vytáhl je pokradmu, aby nemusil ze slušnosti aspoň jedno Dorničce dát; zlostně však odhodil je všecka, neboť byla tvrdá jako kamínky, neuzrála mu v uzlíčku jako se to bylo stalo Dorničce.“ (Tamtéž, s. 17.)

králevicova osudu.¹¹¹ I zde se rozhodnutí ukáže jako správné a vedoucí nakonec k záchraně obou, neboť kdyby nezachránila králevice, král by z vděčnosti nejmenoval jejího otce nejvyšším královským soudcem a jí nedal možnost přání, kterým je bratrovo vysvobození z vězení za předpokladu jeho pokání, kterého se Dorničce podaří dosáhnout.

3.2 Zhodnocení analýzy

V textu *Pohádky o větru* sledujeme silnou inspiraci lidovou pohádkou, obohacenou řadou autorských vkladů. Z folklorní tvorby je zachována pevná kompozice příběhu: expozice s nastolením problému, hrdinovo vykročení na cestu, projití zkouškami a plněním úkolů, setkání s pomocníkem a nabytí kouzelného předmětu, úspěšné dosažení cíle a odměna.

Stejně je přítomna řada motivů, jako magická čísla, hádanka, kouzelné předměty a typizované postavy. Z dalších formálních znaků se jedná o repetitivnost či retardaci děje.

Typickým folklorně pohádkovým motivem jsou také dětští hrdinové, již se ocitají sami ve světě, odkázáni na pomoc kouzel, a zde také útěchu, kterou jim poskytuje víra.

Co už není pro folklorní pohádku zcela typické, jsou strany ústředního sporu, kterými zde nejsou dobro a zlo v klasické podobě odvážného a spravedlivého hrdiny proti mocnému škůdci snažícího se o překažení cesty; hlavní střet zde vidíme mezi morálním/rozumným a nemorálním/pošetilým jednáním. Tyto dvě strany se sice po nějakou dobu protínají, značnou část však působí vedle sebe, kdy můžeme sledovat souběžně obě linie a výsledky, k nimž jednotlivé typy chování vedou.

Jako vítězná se ukáže strana morální, jež má za výsledek záchranu života a odměnu pro jejího představitele. Namísto potrestání či znehodnocení druhé strany se

---

¹¹¹ „Ó nešťastná zvědavosti!“ zvolala, „tys mě zavedla do tajemství, které mi ukládá nejtrašnější povinnost – mám sama neznámým hrůzám se vydati, a bratra, vlastního bratra opustiti!“ Tu napadla ji lákavá myšlenka, aby zrušila chůvě daný slib, aby nešla na moře hledat králevice; kdož byl svědkem jejího slibu? vždyť mohla chůvu oklamati, mohla zůstatí v zemi a bratra hledati. Tak střídaly se divné myšlenky v její zmatené hlavě [...] avšak mocněji vypudila si ji z hlavy dobrým předsevzetím, že půjde jenom tam, kde bude její povinnost...“ (KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>, s. 34.)

zde však, opět netypicky, objevuje její odpuštění a napravení. Toto souvisí také s motivem křesťanství, jenž se prolíná příběhem souběžně s kouzly a nadpřirozenem a nakonec právě toto „zasahuje“ do klasického pohádkového konce – při konečném soudu není zlo – zde představitel pokřiveného charakteru – potrestáno, ale je mu udělena milost, přičemž zde sledujeme aluzi na biblické podobenství o marnotratném synu.

Pro dobrou – zde morální a charakterově čistou – stranu je potom hlavním rysem krom odvahy postavení se a plnění role oběti, kdy se hrdinka vzdává veškerých nároků na vlastní pohodlí a štěstí a obětuje se pro záchranu rodiny i cizího člověka.

Na základě výše uvedeného pak z knihy nejvýrazněji vyplývá moralistní apel, na který je rovněž v textu několikrát poukázáno explicitně, mimo jasné sdělení demonstrované vítězstvím morální strany.

4 Teréza Nováková

Teréza Nováková (1853–1912, roz. Lanhausová) je v české literatuře známá především jako autorka venkovské realistické prózy, její dílo však od počátku osciluje mezi romantičnem, realismem a psychologickou prózou.

První samostatnou knihou byl dvoudílný *Maloměstský román* (1890), v němž však již romantická gesta přítomná v prvotních drobnějších prózách odsuzuje.

Stěžejním se pro její dílo staly, jak je označila, dokumentárně realistické, romány zabývající se skutečnými příběhy žijících osob, zároveň reflektující dobovou politickou situaci a niterní procesy postav.

Další neodmyslitelnou částí její tvorby byly odborné práce zabývající se folklorem zejm. na Litomyšlsku (např. studie *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*, 1890) a povídky zachycující život venkovského lid (*Úlomky žuly*, 1902).

Sbírka *Rosné perly* (1902) vyšla v edici *Dívčím srdcím* a soustřeďuje autorské pohádky psané v letech 1890–1900, z nichž některé byly později uvedeny také ve sbírce *Moderní pohádky* (1922). Obsahuje celkem osm textů, z nichž z námi sledovaného období budeme analyzovat pět, a sice Lesní pohádku (1890), Pohádku podzimní (1891), Pohádku o pošetilém ptáčeti (1892), O Svratce, rusalce (1894) a Pohádku o roztríštěných stromech (1895).

4.1. Kniha pro děti? Trochu jiné pohádky.

4.1.1 Rosné perly

Co řadí těchto pět (potažmo všech osm) textů do kategorie pohádky není jen název žánru obsažený v jednotlivých titulech, ale především přítomnost nadpřirozených postav (víly, rusalky, skřítkové, skalní duchové, personifikovaná zvířata a rostliny) a ponaučení pro čtenáře, často psychologicky či až filozoficky laděného, s důrazem na vlastenectví.

S folklorní pohádkou můžeme najít podobnost také v tom, že stejně jako tato nebyla původně koncipována pro dětského čtenáře, ani v případě textů Terézy Novákové se s dětským recipientem na mnoha místech zjevně nepočítá pro svou symboličnost a filozofický přesah. Dalším, formálním, aspektem podobnosti s folklorní pohádkou je forma názvů většiny textů uvozena předložkou „o“, pro lidovou tvorbu typická.

Krom absentujícího boje dobra se zlem se zde neobjevuje ani typická pohádková kompozice. Struktura textů ve většině sestává s různě dlouhé (někdy až převažující – v případě Pohádky o roztržitých stromech) expozice, jež přechází v kolizi (nastolení problému), načež následuje obrat a řešení situace; pouze v jediném případě má však na řešení zásluhu hrdina, jenž problémem trpí. Ve dvou případech navíc k vyřešení problému vůbec nedojde, nenastává zde tedy ani šťastný konec.

V Lesní pohádce je řešitelem problému Matka Příroda, která vyhoví žádosti dcery Dumky o lepší podmínky v horské oblasti pro tamní lidské obyvatele. V Pohádce podzimní dojde k vyřešení krize – byť ne úplnému – nešťastného básníka za přispění nad ním se smilovavších víl, které mu pro uklidnění duše ukáží šťastnější obrazy budoucnosti.

Jediný případ, kdy můžeme hlavního hrdinu pokládat za přispěvatele šťastnému konci, ovšem pouze svému vlastnímu, je ptáče z Pohádky o poštilém ptáčeti, jež samo musí překonat zkoušky psychické a fyzické síly, aby dospělo k naplněnému životu.

Jak již bylo řečeno, v případě dvou textů moment šťastného konce nenastává, v jednom dochází dokonce k popisu tragédie – smrti: jedná se o text O Svatce, rusalce, jenž je alegorií toku řeky Svatky a jeho výkyvů mezi územím Čech a Moravy, kterážto místa zde symbolizují kněžny Čechie a Moravěnka. Smrt rusalky je zde potom symbolem končícího toku řeky.

Ve druhém případě nešťastného konce se jedná o pomluvu roztržitých stromů v Pohádce o roztržitých stromech, která se rozšíří mezi lesními tvory, a všichni krom jednoho jí uvěří. Stromy tak v závěru skončí nejen s údělem utrpení fyzického, jež musí snášet s ohledem na svou polohu, ale také psychického, neboť kvůli pomluvě přijdou o většinu svých někdejších přátel.

Postavy jednotlivých pohádek pochází vždy buď z přírody, nesouce lidské vlastnosti, nebo z říše nadpřirozena, kde se však jedná výhradně o bytosti lesní a horské (víly, rusalky, Matka příroda, lesní skřítkové, skalní duchové). V jediném případě je hrdina zástupcem lidské říše – básník Lubor z Pohádky podzimní –, doprovázen je však rovněž postavami nadpřirozenými – vílami a královnou Fantasií.

S nadpřirozenem a fantastičnem se zde pracuje hojně, ale opatrně. Ve většině případů je tento svět od skutečnosti oddělen a jejich vzájemné propojení je z vyšších a přírodních zákonů nemožné. Přesto však dochází mezi těmito světy k vzájemné harmonii a symbióze, jíž iniciují zpravidla kouzelné bytosti, aby lidem zlepšily či

zpříjemnily život.¹¹² Jediný případ, kdy dojde k přímému kontaktu člověka a nadpřirozené bytosti, je u básníka Lubora v Podzimní pohádce. Pro jeho něžnou povahu a nešťastný osud si jej oblíbí lesní víly, které se mu zjevují po celý život a jsou mu svým zpěvem zároveň múzami pro uměleckou tvorbu, jíž položí základ dotek samotné královny Fantasie.¹¹³

Co se týče dalších pohádkových znaků a motivů, nenajdeme zde, krom jednoho případu, kdy vypravěčka odkazuje svůj příběh do minulosti,¹¹⁴ v žádné větší míře přítomny pohádkové formule, magické číslice, kouzelné předměty (postavy, pokud čarují, jsou sami kouzelnými) nebo čistý boj dobra se zlem. Oproti tomuto je zde zdůrazňován boj člověka/zvířete se sebou samým, svým nitrem a negativními vlastnostmi.

Jedná se často o pohádky až psychologicky laděné, obvykle však bývá sbírka řazena k symbolismu.

Důležitým aspektem přítomným napříč texty je také motiv vlastenectví, z něž nejčastěji plyne ponaučení – a to nejen vzhledem k zemi, ale také k původnímu a přirozenému prostředí živých tvorů a bytostí.

4.1.1.1 Ponaučení s filozofií života – láska k domovině

Ponaučení je přítomno ve většině textů, nejde zde však (jako u Podlipské a Krásnohorské) o morální apel nebo demonstraci jasně správného jednání. U každé z pohádek se jedná o specifické sdělení, jež má být předáno čtenáři.

Ve čtyřech z pěti sledovaných textů můžeme v širším měřítku najít vzkaz, jak důležité a v pravdě nevyhnutelné pro šťastný a naplněný život je pro člověka, zvíře i

---

¹¹² „Přišel-li krátkozraký člověk v místa taková, býval jat jakousi nevýslovnou slastí a hlubokou zároveň úctou; neviděl ovšem vil, rusalek a skřítků kolem vznešené Matky-velitelky seskupených, cítil jen, jak pohnut jest záhadnou tou přítomností a říkával zbožně: ‚Dnes tu příroda slaví velký svátek!‘“ (NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Dívčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 10.); „Zvláště drobné děti mne lákaly; byla jsem, kdykoli kolem stavení pobíhaly, neviditelná mezi nimi, posílala jsem jim vstříc hravé veverky, z nichž měly neskonalou radost, dávala jsem jim nalézati hned na pokraji lesa hojně jahod, ostružin, oříšků.“ (Tamtéž, s. 190.); „Dovedu si vylíčiti dobrou vílu, která krajům těmto vévodí.“ (Tamtéž, s. 27.)

¹¹³ „Kouzelná ruka královny Fantasie dotkla se jeho čela, a naše zpěvy znějí mu v duši!“ (Tamtéž, s. 199.)

¹¹⁴ „Jest tomu jistě dávno, dávno, co v černém, písčitém lese konal se onen památný sněm Matky Přírody...“ (Tamtéž, s. 28.)

rostlinu žít ve svém přirozeném, rodném prostředí, ačkoliv toto může často skýtat řadu negativních atributů.

Horští obyvatelé v Lesní pohádce si – ač až po notném zásahu víly Dumky, která jejich domov zvelebí – uvědomí, že i toto mnohdy drsné a nehostinné horské prostředí je nakonec jediné, v němž mohou být šťastní. Původně je horská lokalita, již má Dumka na starost, pro svůj ponurý charakter využívána lidmi pouze ke kácení stromů a ne k radostem, až po tom, co nechá Matka Příroda toto území porůst keřiky brusinky, je z místa šťastný prostor pro ženy i děti, již následně svůj kraj opěvují.¹¹⁵

Ptáče z Pohádky o poštilém ptáčeti zná jen život v lidském zajetí, do něž je přineseno – zlatou klec v teplém pokoji, kde je mu však velmi dobře a ani pohled na své druhy ve volné přírodě jej nepudí a nemotivuje ke změně. K té dochází v podstatě „náhodou“, již můžeme říkat také „osud“, kdy ptáče zažene silná bouře do temného hvozdu, kde je nuceno přečkat zimu. Teprve zde se dostává jeho fyzická i psychická stránka do své nejlepší formy – zesílí a přestane se bát, nadto záhy zjistí, že se jedná o jeho pravou domovinu, z níž bylo nešťastnou náhodou vytaženo, a které se zpočátku snažilo vyhnout. Právě v ní nalézá svou pravou podstatu.¹¹⁶

Rusalka Svratka z pohádky O Svratce, rusalce se dlouho nemůže rozhodnout, v říši které ze dvou panovnic bude žít; každá se ji snaží přesvědčit právě k sobě. Nakonec ji přemluví Moravěnka, mimo jiné odkazem k jejímu rodišti – rusalka se narodila na jejím území.¹¹⁷ Nad interní vlastenectví vztahující se k reáliím textu je pohádka povzbuzením čtenářů k lásce obou zemí – Čech a Moravy, mezi nimiž

---

¹¹⁵ „Často velebeny jsou kraje jižní, teplé, jako luzný domov krásy a lásky... A přece všecken ten žhoucí půvab, nad nímž září nebe věčně modré, nedala bych za nádheru našich tmavých lesů! Tam se duše opojuje, uspává a malátní – zde se povznášá, očistňuje, modlí! Viz přísnou tu velebu skal a stromů obrovských, jak pojí se čarovně s něhou bílého kvítí, se skvosty jako korálovými lesních plodů, s tajuplným bubláním skrytých studánek!“ (NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Dívčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 27.)

¹¹⁶ „Teprve zde sesílilo mu tělo, rozepjaly se peruti jeho, zmohutněl jeho hlas, zbystrily se a jasu nabyly jeho oči;... [...] Jeho povinností a zákonem přírody jest milovati drsný a poněkud pochmurný, ale samorostlý tento svět, pravil si kající křídlatec; i vylétl z tmavé jeskyně odhodlaně v lesní údolí a rokle.“ (Tamtéž, s. 245.)

¹¹⁷ „A pak – ty mi náležíš, na mé půdě jsi se zrodila, moje žezlo panuje hvozdu pod vysokou horou, kde vlní se studánky pod krivým javorem a stříbrná.“ (Tamtéž, s. 38.); „Nelze mi bez tebe býti, tys bytosti mé polovina! Čím bude Moravěnka-kněžna bez Svratky-rusalky? Sirotou jen strádající!“ (Tamtéž, s. 41.)

pohádka zobrazuje soupeřivost, která je však rusalkou Svratkou do jisté míry překonána. V závěru textu potom čtenář dostává také přímé vybídnutí k objevování českomoravských krás.¹¹⁸

Zničené a smutné stromy z Pohádky o roztráštěných stromech, které trpí jak po fyzické stránce, kdy jsou ničeny všemi přírodními katastrofami – deštěm, blesky, větrem, sněhem –, tak po psychické, kdy je postupně zradí i jejich nejbližší společníci z řad lesních tvorů (neboť uvěří bodlákově fámě o jejich dávné vině a mločí pomluvě o přílišné hrdosti), nesou svůj úděl jako něco, pro co byly stvořeny a zasazeny právě na místo, v němž jsou. Ačkoliv sledujeme moment, kdy jsou odhodlány raději zemřít než trpět,¹¹⁹ nakonec přijímají své poslání, aby ochránili okolí a údolí pod nimi před větší zkázou – svými větvemi, kmeny a kořeny.¹²⁰

Specifickým případem je potom opět básník Lubor z Pohádky podzimní, jehož se v dětství dotkla ruka královny Fantasie, a který na sklonku života hořekuje nad promarněným mládím, v němž byl odstrkován a neoblíben. Až pohled do budoucnosti, který mu zjeví víly, ukáže, jak si lidé cení jeho kulturního a uměleckého přínosu, což utvrdí správnost naplnění jeho života a také význam místa, v němž vyrůstal – právě v lese mezi vílami, jež mu byly múzami pro uměleckou tvorbu. Vzhledem k typu postavy v něm však umělecké pnutí rozervanosti stále přetrvává.¹²¹

---

¹¹⁸ „Jděte do východních krajů říše královniny a uvidíte, že pouhou pravdu vypravovala moje pohádka. [...] Tam uvidíte smaragdové louky, jichž dotýká se průhledná rusalčina nožka, [...] Uvidíte také báječný rej baboček smutečních a kopřivových, ...“ (NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Divčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 43.)

¹¹⁹ „Ó, proč nás lidé raději nevykopají a do plamenů neuvrhnou, aby utrpením ohně posledním skončena byla všechna naše bída, aby jím tráveno bylo konečně vědomí, že jsme byli velikými, krásnými, slavnými a že nyní jsme všem jen k politování, k úsměšku.“ (Tamtéž, s. 54.)

¹²⁰ „Zapomínáš, ptáčku soucitný, že ostatní naši druhové spojili se v silné sbory; k těmto šikům, v nichž všichni jsou za jedno, nemá krutá bouře tak značné moci. Leč my čněli, vysocí a mohutní, nad slabou mlází a drobnou květenou, my týčili za ně čela k slunci i ku mračnům, my, sami úpalem světla přílišného jsoouce žeháni, skytali chráněncům svým stín a kořeny svými silnými, hluboko zemi proplétajícími, upevňovali půdu, aby odolala záplavám nenadálým. Věz, že vše, co osaměle vyniká nad úroveň obvyklou, ohroženo jest bouřemi hněvivými a blesky závistnými.“ (Tamtéž, s. 55.)

¹²¹ „Lubor sáhl si na vlhké čelo, – dosud trnul odhalením neproniknutelné jindy budoucnosti. ‚Věříš nám nyní?‘ ptala se sličná Krasava, lehce se dotýkajíc jeho ruky. ‚Nebudeš více si zoufati nad marným svým životem?‘ ‚A spřátelíš se, pěvče drahý, s míruplnou spanilou tou jesení a s nynějším životem svým, jehož jest ona podobou?‘ připojila se k ní vážná Děvana, stará Luborova přítelkyně. ‚Musím věřiti vám, víly laskavé,‘ zašeptal host lesa. ‚Jen kdyby té touhy a žízně nebylo, jíž všechno zdá se

4.1.1.2 Psychologie postav

Na několika místech zde oproti folklorní pohádce, v níž jsou obvyklé postavy typizované, buďto svým povoláním, nebo jménem, a vývoj jejich charakteru se, pokud vůbec, pohybuje na dvoustupňové škále dobrý – zlý / hříšný – napravený, nahlíží čtenář *Rosných perel* do mnohem hlubších a niternějších procesů postav, ať už se jedná o lidi nebo přírodní entity.

Nejvýraznější je tento aspekt v Pohádce podzimní a Pohádce o pošetilém ptáčeti, avšak ani v ostatních textech není zcela nepřítomný.

V Podzimní pohádce to je již několikrát zmíněný básník Lubor, kterého text zachycuje v době stárnutí – „podzimu života“. Čtenáři není podána jen informace o tom, jak se nyní cítí, ale také proč. Díky vyprávění víly Děvany jsou nám představeny důvody plynoucí z jeho dětství a mládí, kdy byl nejprve vychováván lesními vílami, které jej provázely jejich říší, a poté se políben Fantasií a múzami snažil naplnit své tajné sny a představy, byl ale vysmíván rodinou i okolím; v mladém věku navíc přišel o rodiče a jeho básnické dílo ocenil jen zlomek čtenářů, pro ostatní zůstal „buřičem“ a „bláznem“.¹²² Mimo vyprávění třetí osoby vidíme také přímo básníkovu promluvu, zrcadlící „rozervanou duši“,¹²³ a postupný vývoj daný právě slitováním a povzbuzováním víl, až do momentu jistého smíření a částečného upokojení.¹²⁴

Dalším poměrně podrobným popisem duševního vývoje (k tomu zároveň také tělesného) disponuje Pohádka o pošetilém ptáčeti. Zde sledujeme postupné dospívání ptačího mláděte v dospělého a silného jedince. Skrze vyprávění ve 3. osobě je nám představena nejprve naprostá spokojenost ptáčete s jeho životním osudem – tedy pobytem ve zlaté kleci v pokoji krásného domu, postupně se tato mění v bující

---

nedostatečným, nedokonalým.““ (NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Dívím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 212–213.)

¹²² „Zápasil s krutým nedostatkem po celý jinošský věk, byl odstrkovan, zneuznán, posmíván. [...] Hledal krásu a štěstí po světě s neústupnou onou touhou a žízni, kterou žel, naše zpěvy a báje, naše celování vlily mu do duše, stokrát viděl je uskutečněny, stokrát se zklamal. Chtěl provést úkol, přikázaný mu královnou Fantasií, chtěl vtěliti všecky svoje od útlého dětství vidiny a přízraky, – a svět surově se mu vysmál, nazývají jej bláznem, přemrštěncem!“ (Tamtéž, s. 198.)

¹²³ „Ó mladosti, ó jaro, ó vrchole života – na vždy jste pominuly pro mne, – stojím na hranici smutné jeseně a překročiv ji brzy se octnu ve věčné, mlčenlivé zimě! Žil jsem bouřlivě, bolestně, nadšeně, žil, – a k čemu? Kde jsou ty plody mého života, jež uzrání měly z mladosti mé květů?“ (Tamtéž, s. 204.)

¹²⁴ Viz pozn. č. 121.

zvědavost,¹²⁵ jdoucí přes gradaci touhy¹²⁶ a první zkoušky,¹²⁷ a vyústivší v symbiózu se svým údělem a rodným krajem.¹²⁸

Také v Pohádce o roztržštěných stromech nahlížíme do vnitřních bojů stromů – zde jsou pojímány jako jedna, jednotně smýšlející postava; od počátku sledujeme jejich bolestivé snášení osudu, v jednu chvíli také touhu po skončení života¹²⁹ a poté smíření se s údělem, který dostaly,¹³⁰ až k momentu osamění, následujícího po rozšíření pomluvy.

Katarze se zde tedy objeví pouze v jednom případě, ve druhém pouze částečně.

4.1.1.3 Symbolismus v pohádkách

Jak již bylo řečeno, poselství příběhů není v textech uloženo skrze explicitní výjevy a jednání postav, ale spíše alegoricky a mnohokrát také za pomoci symbolů.

První z nich se nachází v Pohádce podzimní – zde zobrazená postava básníka Lubora se nachází v zásadním životním bodě, který je navíc nejen okolní přírodou, ale explicitně také z úst víly přirovnán k podzimu života, kdy básník bilancuje a vidí své mládí jako ztracené, sny jako nenaplněné a k tomu neukojenou celoživotní žízeň a touhu. Čtenář zde může spatřovat jednak poněkud stereotypní obraz básníka – zneuznaného umělce, jehož dílo je nepochopeno a přijato až ke sklonku života nebo po něm. Čtenář s hlubšími literárními znalostmi může po dočtení pohádky hledat

---

¹²⁵ „Někdy, ale jen někdy, když ptáče vyrůstalo, hnula se v jeho srdéčku zvědavost, jak asi jest tam venku za zahradou, jaký asi život žijí kmenovci jeho, jež viděl koupati se v modru oblohy, již letěli daleko, nedozírně daleko a z nichž někteří měli mohutná, široká křídla? Ale pak řeklo si ihned, že často asi zimou se chvějí, jiny že je mučí úpal sluneční, žádná laskavá ruka že jim nechystá potravu, a že žádný z nich nebydlí tak nádherně,...“ (NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Divčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 227.)

¹²⁶ „...bylo smutno a dusno ptáčeti v nádherné kobce.“ (Tamtéž, s. 229.)

¹²⁷ „A nyní téměř z měkké ruky pečlivě ochránkyně, nevědouc, kterak tu žijí bratři silnější, zkušenější, octlo se samo ve světě tom strašném, bez naděje brzkého návratu v teplou, útulnou, nádhernou svoji klec!“ (Tamtéž, s. 231–232.)

¹²⁸ Viz pozn. č. 116.

¹²⁹ Viz pozn. č. 119.

¹³⁰ „Do této půdy byli jsme vsazeni, v ní jsme se zakořenili, s ní souzeno nám snášeti vše, i zlo. Nechať zima přísná na naše ramena nasype břemeno sněhu přílišné, nechať úpal žíhá nás, vichřice nás podvracuje neb konečně blesk bouře nás ničí, – není odvolání... Naše místo i osudem naším!“ (NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Divčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 56)

analogie s životem Jana Nerudy, a jemuž byla pohádka, napsána po jeho smrti, autorkou věnována.¹³¹

Další silná symbolika se nachází v pohádce O Svatce, rusalce, v níž se vyskytují postavy rusalky Svatky a kněžen Čechie a Moravěnky. Nejen na základě determinujících jmen, ale také popisu vzhledu postav lze potvrdit odkaz na tehdejší území Čech a Moravy – kněžna Čechie je oblečená do bílých šatů s rudým lemem, přes rameno má lví kůži, kněžna Moravěnka má modrý šat a čapku zdobenou orlími péry.¹³²

Rusalka Svatka, reprezentující stejnojmennou řeku, je popisována s dlouhými černými vlnitými vlasy a tělem utkaným z vodních řas.¹³³ Zrodila se v horské studánce, a když vyrostla, jala se prozkoumávat své okolí a další části území, v němž se narodila.¹³⁴ Jak Rusalka „jde“ krajem, potkává se na cestě s oběma kněžnami-zeměmi: Moravou i Čechami. To, jak se o ní kněžny „perou“, se odráží také v reálném toku Svatky, která se první cca ¼ svého toku těsně pohybuje na hranici Čech a Moravy a prolíná se mezi nimi. Výsledné vítězství Moravy je patrné jak v pohádce – rusalka pokračuje po cestě dál s Moravěnkou, tak v jejím toku, který se stáčí na jih Moravy.

Konec Svatčina života/toku předjímá a popisuje opět odkazující na skutečnost kněžna Čechie: „Avšak věz, že pošetile jednáš, následujíc lichocení Moravina. Zprvu, v objetí a po boku jejím ovšem šťastna budeš, jako jsi byla dosavad; ale pak zavede tě ona v nížiny, kde sežehne tebe úpal, kde, nemajíc hor a údolů svých milených, ucítíš se naprostou cizinkou, kde posléze zmalátní kypré a průhledné tvé tělo a sešediví černé proudy tvých vlasů. Pak zemřeš touhou po svěžím rodném hvozdu, opuštěna, bezejmenna...“¹³⁵

---

¹³¹ „Psáno v listopadu po smrti J. Nerudy a jemu věnováno.“ (NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Divčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 218.)

¹³² Historický znak Čech zobrazuje bílého lva na červeném poli, Morava potom měla šachovanou orlici na modrém poli.

¹³³ Jedním z výkladů jména řeky Svatky je pův. něm. výraz Swarta, označující černou či tmavou řeku.

¹³⁴ Řeka Svatka pramení ve Žďárských vrších, jež jsou součástí Moravy – odtud také Moravěničině naléhání pro rusalkin původ na její půdě – srov. NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Divčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902, s. 38.

¹³⁵ Tamtéž, s. 41; Svatka při průtoku Moravou přechází ze skalnatých oblastí do rovinatých území, a následně s přítokem Jihlavy končí ve Věstonické nádrži.

4.2 Zhodnocení analýzy

V pohádkách Terézy Novákové je patrný značný autorský vklad a proti klasickému typu folklorních pohádek, ze kterých si bere jen menšinu znaků, se zde vyskytuje řada inovací a atypičností, které z textu dělají svébytný žánr autorské pohádky.

Knih je věnována mladistvým čtenářům, některé její aspekty jsou však určeny spíše dospělým recipientům.

Z pohádkových rysů je nejvýraznější přítomnost nadpřirozených – démonologických postav ve všech textech (rusalky, víly, skřítkové, skalní duchové...)¹³⁶ a specificky pojatého ponaučení – to je přítomno s důrazem na přijetí vlastní identity v přirozeném, rodném prostředí a pozitivní vztah k tomuto, případně je ponoukáno k lásce k české vlasti jako takové.

S fantastičnem je zacházeno přirozeně, až dominantně; ačkoliv se se skutečností počítá, všechny pohádky jsou vyprávěny z perspektivy nadpřirozeného světa a jeho postav, lidé se zde tedy vyskytují pouze okrajově a slouží především jako podpora tvrzení kouzelných bytostí; s výjimkou básníka Lubora, kterému je z pěti sledovaných pohádek dán jako člověku největší prostor, ačkoliv i Pohádka podzimní je vyprávěna vílami. Tato pohádka je zároveň jedinou, v níž dojde k přímému kontaktu skutečného světa s nadpřirozeným, jež jsou jinak striktně odděleny.

Důležitý je zde také aspekt psychologický, pro klasické pohádky neobvyklý, při němž má čtenář možnost vhledu do nitra postav a procesů v něm se odehrávajících. V případě poštilého ptáče vidíme i katarzi a přerod nitra pozitivním směrem, u básníka Lubora dojde ke katarzi pouze částečně, jeho vnitřní spor zůstává nedořešen.

I vzhledem k typu ponaučení zde neprobíhá klasický boj dobra se zlem; v každém příběhu je však dříve či později nastolen problém, jehož vyřešení se očekává. To vede pouze ve dvou případech ke stoprocentně šťastnému konci – u Lesní pohádky a Pohádky o poštilém ptáčeti. Ve zbylých textech se jedná buď o konec částečně šťastný – Pohádka podzimní s neuzavřenou vnitřní rozervaností básnickovy duše,

---

¹³⁶ „S fantastickou rozprávkou má veľa spoločných črt démonologická rozprávka. Jej predmetom je rozprávanie o vílách, škriatkoch, zmokoch, upíroch, svetlonosoch, vodníkoch, smrčkách, čertoch a o bytostiach ovládajúcich čary, [...] Démonologické rozprávky boli úzko spjäté s mytologickými predstavami našich predkov.“ (SEDLÁK, Ján. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981, s. 27–28.)

tragický – v pohádce O Svratce, rusalce smrt rusalky po tom, co se rozhodne pokračovat na území kněžny Moravěnky, nebo nešťastný – v Pohádce o roztráštěných stromech končí stromy osamělé a obtížené tíhou fyzickou i duševní.

Silným znakem textů *Rosných perel* je také symbolismus, v námi zkoumaných pohádkách nejvíce projeven v Pohádce podzimní a pohádce O Svratce, rusalce, kde skrze něj také plyne závěrečné ponaučení.

Pohádky Terézy Novákové jsou úkazem ojedinělým nejen v její tvorbě, ale také v kontextu české autorské pohádky 19. století.

V námi zkoumané škále textů se jedná s největším autorským vkladem a nejméně se odkazující ke konstrukci a tradici pohádky folklorní.

5 Srovnání analýz

Před námi nyní leží analýzy autorských pohádek tří autorek, průřezem 24 let od formování žánru v 70. letech 19. století do roku 1895. Při celkovém srovnání se budeme soustředit na znaky, jež jsou analyzovaným textům společné a na ty, jež je od sebe zásadním způsobem odlišují; dále na celkový vývoj žánru autorské pohádky ve sledovaných dílech a období a na vztah sledovaných textů ke staršímu, původnímu typu folklorní pohádky.

V textech Sofie Podlipské a Elišky Krásnohorské je důležitým až klíčovým rysem důraz na morální chování a s ním související snahu o vzdělání čtenářů či ponouknutí k němu. Výrazná snaha morální a správné chování proklamovat je činěna u Sofie Podlipské v menší míře přímým oslovováním čtenáře a vystoupením z role vypravěče příběhu do role vychovatele. V případě obou autorek je potom hlavním prostředkem k demonstraci správného chování samotné jednání hrdinů a důsledky z něj plynoucí. To se týká také opačného pólu – tedy chování nemorálního, sobeckého, nerespektujícího autority.

U Terézy Novákové moralizující snahy nevidíme, zde se objevuje odlišný způsob poučení, jenž se soustřeďuje především na vlastenectví a lásku živého tvora k místu jeho původu, a dále na symbiózu člověka s přírodou, jež je reprezentována nadpřirozenými bytostmi.

Důležitost rodiny a lásky ve vzájemných vztazích v rámci ní je zásadně patrná v textech Podlipské a Krásnohorské. V jejich dílech je tento atribut možný demonstrovat díky zastoupení všech generací a členů lidské rodiny v rámci postav, zatímco u Novákové jsou hlavními hrdiny ve většině nadpřirozené bytosti či personifikovaná zvířata a přírodní jevy a důraz je kladen na celkové životní, filozoficky laděné poučení.

Pouze v pohádce Elišky Krásnohorské můžeme vidět odkaz na (křesťanskou) víru, u Podlipské je hlavním zdrojem síly racionálnost a vzdělanost, u Novákové je autorita přenechána postavám nadpřirozeného světa, potažmo přírodě.

Zhodnotíme-li celkový vývoj žánru na základě sledovaného materiálu a chronologické řady, jež vypadá následovně: *Sbírka povídek pro mládež československou* (1871) – *Pohádka o větru* (1877) – *Lesní pohádka* (1890) – *Pohádka podzimní* (1891) – *Báchorky a pověsti* (1892) – *Pohádka o pošetilém ptáčeti* (1892) – *O Svatce, rusalce* (1894) – *Pohádka o roztržitých stromech* (1895), v práci s

fantastičnem vidíme postupný přerod od povídky proti tomuto se vymezující, přes texty pracující s implementací kouzel a nadpřirozena do reálného světa, stále však za přítomnosti hranice těchto prostorů, po příběh odehrávající se pouze mezi ožvlými přírodními entitami. Největší kontrast je však patrný v případě první sbírky proti ostatním textům, jež už každý pracuje s fantastičnem svým způsobem.

Prostředím se dostáváme z venkova a maloměsta přes šlechtické sídlo k blíže neurčeným místům, charakteristickým svou krajinnou typologií.

Z hlediska ponaučení a sdělení příběhu můžeme největší rozdíl zaznamenat mezi tvorbou 70. a 90. let 19. st., kdy je v textech první dekády toto sdělováno daleko více explicitně a demonstrativně – především skrze již zmíněné důsledky správného a nesprávného chování, v pohádkách 90. let se již více pracuje s alegorií, u Terézy Novákové pak také se symbolem.

Toto zhodnocení vývoje žánru je zde však přísně omezeno na úzký výběr textů, týká se pouze výběru děl naší práce a nelze jej tedy považovat za obecné tvrzení pro autorskou pohádkovou tvorbu 70. – 90. let 19. st.

Námi podrobně sledované vztahy jednotlivých textů k folklorní pohádce ukazují velmi různorodou práci s tímto žánrem a jeho inspirací. Za „nejvěrnější“ následovnici můžeme označit Elišku Krásnohorskou, jež svůj příklon k lidové tvorbě proklamovala nejen teoreticky, ale také vlastní prací na několika sbírkách adaptací lidových pohádek. *Pohádka o větru* v sobě nese nejvíce formálních znaků typických pro folklorní pohádku od kompozice, přes motivické prvky v podobě magických čísel, hádanky, kouzelných předmětů a typizovaných postav po šťastný konec.

U Sofie Podlipské toto sledujeme především u druhého analyzovaného díla, *Báchorky a pověsti*, kde je návaznost na folklorní pohádku patrná především ve druhém textu knihy: Bratři. Jak samotná struktura textu, tak řada prvků, podobných jako u E. Krásnohorské (magická čísla, kouzelné předměty) odpovídá znakům folklorní pohádky, navíc také jména odkazující k vlastnostem postav. I zde dochází ke šťastnému konci; v případě obou autorek je však patrný autorský vklad v závěrečném ponaučení plynoucím z textu – Krásnohorská nechává vyznít hrdinčinu věrnost, pracovitost a sebezapření, Podlipská bratrskou a všelidskou lásku silnější nad moc kouzel.

V případě Terézy Novákové se jedná ze sledovaných autorek o nejosobitější přístup, kdy z původní folklorní tradice přebírá v podstatě pouze kouzelné postavy a ponaučení, jež, byť je součástí, je však pojato zcela specificky – jak již bylo řečeno

výše, ne morálně, nýbrž filozoficky a symbolicky. Co se týče dobrého konce, je tento u dvou sledovaných textů sporný, u jednoho dokonce zcela absentující. Svět nadpřirozených bytostí a vhléd do jejich nitra je však u Novákové ze všech tří sledovaných autorek nejvýraznější. Pro svůj inovativní přístup k žánru pohádky právě její tvorbu můžeme považovat za nejrepresentativnější pro žánr utvářející se moderní autorské pohádky.

Závěr

Naše práce se zaměřovala na českou autorskou pohádku druhé poloviny 19. století, již se posud literární teorie věnuje pouze okrajově.

Cílem práce bylo na několika vybraných dílech ukázat podoby tohoto žánru od jeho vzniku, s postupnými proměnami a mírou vztahu k tradici folklorní pohádky.

Pro analýzu jsme si vybrali díla tří typologicky i vročením svých děl odlišných autorek: *Sbírku povídek pro mládež českoslovanskou* (1871) a *Báchorky a pověsti* (1892) Sofie Podlipské, *Pohádku o větru* (1877) Elišky Krásnohorské a vybrané texty sbírky *Rosné perly* (1902) Terézy Novákové.

Po úvodní kapitole věnující se vzniku žánru pohádky folklorní i autorské a jejich typickým znakům vysledovaných jednotlivými badateli, jež nám posloužila pro následné analýzy textů zkoumající jejich vztah právě k těmto atributům, jsme provedli obsahovou a motivickou analýzu jednotlivých děl.

U každého z analyzovaných textů nám vyvstalo několik klíčových oblastí, jež jsou pro jednotlivá díla charakterizující, a na základě nichž bylo také možné provést závěrečné srovnání všech tří autorek.

Jednotlivé klíčové oblasti jsme dokládaly přímými citacemi z textů a vlastními interpretacemi z nich vyplývajícími.

U Sofie Podlipské se jako klíčové ukázaly oblasti vzdělání, úcty a lásky k rodičům a autoritám a „zdravý“ – racionální vztah k fantastičnu a nadpřirozenu. Díky možnosti porovnání dvou, časově vzdálených děl jsme u Podlipské mohli sledovat také její myšlenkový i literární vývoj právě ve vztahu k žánru pohádky, jenž se ukázala jako vzrůstající – v *Báchorkách a pověstech* je odkaz na folklorní pohádku již silně přítomen –, zachovávající si ovšem základní premisu o postavení fantastična ve skutečnosti, již toto nesmí dominovat.

Hlavní funkcí se zde ukázala funkce vzdělávací, pobízející mladé čtenáře k životu založenému na morálních hodnotách a neustálému vzdělávání se v oblasti humanitních i exaktních věd.

U textu Elišky Krásnohorské jsme jako klíčové vydělili oblasti morálního (vs. nemorálního) jednání, odkazu na křesťanství a biblické příběhy a role oběti. V kontextu odkazu na folklorní pohádku se text ukázal této mnohem bližší než u Podlipské, spatřit jsme v něm mohli řadu formálních i motivických znaků, zároveň s autorským vkladem v látce a kompozici díla i hlavní myšlenke odpuštění.

Hlavní funkce vyvstala i zde moralizující, představující správný a špatný vzor chování a rozhodování na dvou ústředních postavách knihy zároveň s důsledky, jež tyto vzory nesou.

Teréza Nováková se svými texty ukázala jako reprezentantka nejsilnějšího autorského pojetí pohádky nejen díky pozdější době, v níž texty vznikly. Hlavními rysy sledovaných textů bylo filozoficky laděné ponaučení vztahující se zejména k šíře i úžejí pojatému vlastenectví, výrazná psychologie postav a symbolistické znaky. Z tradice folklorní pohádky nám při analýze vyvstaly převzaté pouze nadpřirozené démonologické bytosti a základní konstrukce s ponaučením. Prózy zaměřené také na bohaté popisy přírody (mířící místy až k impresionismu) jsou modernistickými tendencemi a zároveň romantismem vlasteneckým i subjektivním prochnutá poselství o důležitosti domova a sejetí s přírodou.

Na průřezu děl období 70. – 90. let 19. st. jsme autorskou pohádku našli v široké rozmanitosti podob, s postupně sílící tendencí se oddělit od folklorní tradice, a dle předpokladu také se sílícím svébytným pojetím stojícím na počátku České moderny.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Bc. Kateřina Zbranková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Podoby české autorské pohádky od 70. let 19. století po Českou modernu

Jméno vedoucího diplomové práce: prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.

Počet znaků: 127 681

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 29

Klíčová slova: česká autorská pohádka, folklorní pohádka, 2. polovina 19. století, Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, Teréza Nováková, Sběrka povídek pro mládež československou, Báčorky a pověsti, Pohádka o větru, Rosné perly

Anotace diplomové práce:

Práce se zabývá podobou české autorské pohádky v časovém rozmezí od 70. let 19. století po počátky České moderny a její vztah k tradici folklorní pohádky. Tuto podobu zkoumá na materiálu autorských pohádek tří autorek – Sofie Podlipské, Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové – pomocí textových analýz. U každého z děl je analýza zaměřena na znaky, jež jej s tradicí folklorní pohádky spojují, na ty, jimiž se od ní odlišují a na specifické autorské vklady. V závěru práce je provedena komparace všech analýz a na základě této zhodnocen vývoj žánru a díla jednotlivých autorek v uvedeném období.

Resumé

The thesis focuses on examining the forms of the Czech author's fairy tale from the 1870s, which is considered the origin of the Czech author's fairy tale, to the beginnings of Czech Modernism, which is considered a significant milestone in literary development.

The thesis examines the forms of the Czech author's fairy tale through the works of three authors - Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, and Teréza Nováková, which represent a cross-section of the entire period under study and also typological difference.

The first chapter of the thesis focuses on the characteristics of the fairy tale genre, its development in the European and domestic context, and the gradual evolution of different types of adaptations, culminating in the genre of the author's fairy tale.

Due to the so-far small interest in the research of the Czech author's fairy tale of the second half of the 19th century in the field of Czech literary science, the main axis of the thesis is the actual analysis of selected works, where it notes the relationship to the folktale tradition, specific authorial contributions, and the position of these texts in the context of the work of individual authors.

In the case of Sofie Podlipská, whose work analyses two works that are distant from each other in time and typology, we can observe the development from the girl's story, which only marginally touches on the fantastic, against which she clearly defines herself, to the type of author's fairy tale, in which a relationship to the folktale is evident based on several determining features. The central function of Sofie Podlipska's texts is didactic and educational, leading the reader to reason about both reality and, above all, fairy tales.

In the analysis of Eliška Krásnohorská's fairy tale, the inspiration from folktales is much more pronounced. The author draws the structure, and many motifs from this tradition, and the specific authorial contribution is the message of the fairy tale—it is not about the classical struggle between good and evil but about the conflict between moral and immoral actions and their consequences.

Teréza Nováková's collection of fairy tales is the work with the greatest authorial input of the texts we have analyzed, the one that departs most from the folktale tradition. The texts are characterized by fairy tale characters, but the structure

and message are quite unique. The message of the tales is philosophical or even symbolic.

In the final chapter, the thesis compares the analyses of the individual authors in terms of their connection to the folktale and their authorial input. It evaluates the development of the fairy tale genre over 24 years.

Seznam použitých zdrojů

Primární literatura

- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Pohádka o větru*. V Praze: nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>
- NOVÁKOVÁ, Teréza. *Rosné perly. Dívčím srdcím*. Praha: Vilímek, 1902.
- PODLIPSKÁ, Sofie. *Báchorky a pověsti*. V Praze: Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, 1892. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>
- PODLIPSKÁ, Sofie. *Sbírka povídek pro mládež československou*. (Edv. Grégr), 1871. Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/>

Sekundární literatura

- *Bible svatá: písmo svaté Starého a Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613*. 3. vyd. v ČBS. Praha: Česká biblická společnost, 2009. ISBN 978-80-85810-97-4.
- BŘEZINOVÁ, Helena. *Slavíci, mořské víly a bolavé zuby: pohádky H. Ch. Andersena: mezi romantismem a modernitou*. Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-612-9.
- ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.
- FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 2/II K–L*. Praha: ACADEMIA, 1993. ISBN 80-200-0345-2.

- FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 3/I M–O. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708- 3.
- FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 3/II P–Ř. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708- 3.
- FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 4/II U–Ž. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-3.
- CHALOUPKA, Otakar. K některým souvislostem klasické a tzv. moderní české pohádky. In *Česká literatura* 4, 1972, s. 311–327.
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. Vyd. 2., V nakl. KMa 1. Praha: Levné knihy, 2007. ISBN 978-80-7309-463-8.
- KLÍMOVÁ, Dagmar a OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Česká pohádka v 19. století*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2012. ISBN 978-80-87112-50-2.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Národní pohádka a dětská povídka, 1876. In VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987.
- MACHALA, Lubomír; GALÍK, Josef; GILK, Erik; HORA, Petr; KOLÁŘOVÁ, Jana et al. *Panorama české literatury (1) do roku 1989*. Praha: Knižní klub, 2015. ISBN 978-80-242-4818-9.
- MENCLOVÁ, Věra a VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-179-5.

- METELCOVÁ, Lenka. Pohádky Elišky Krásnohorské. Č. Bud., 2013. bakalářská práce (Bc.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta
- OTČENÁŠEK, Jaroslav (ed.). České lidové pohádky. Kouzelné pohádky I. Praha: Vyšehrad, 2019. ISBN 978-80-7601-244-8.
- PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Praha: H&H, 1970. ISBN 80-86022-16-1.
- SEDLÁK, Ján. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981.
- SŮVA, Lubomír. „Snad je to chyba, že jsem to sprosté děťátko trochu fábory a kvítím vyšňořila Božena Němcová a pohádky bratří Grimmů.“ *XXVI. valné shromáždění Učené společnosti ČR*, Praha, 2020 (online, 6. června 2020) [online]. Dostupné z <https://www.uni-goettingen.de/>
- ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Lit. adaptace lid. pohádek*. Praha, 1989.
- MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka. Literatura. LZ*. Brno: CERM, 1998. ISBN 80-7204-092-8.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977.
- VRAJOVÁ, Jana. *Literární tvorba Sofie Podlipské v literárněhistorické a kulturní reflexi. Monografie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-4995-1.

- VRAJOVÁ, Jana. *Spisovatelkou z přesvědčení. Teréza Nováková v diskurzivním různohlasí přelomu 19. a 20. století*. Brno: Host, 2023. ISBN 978-80-275-2021-3.
- VRAJOVÁ, Jana. *Umíněnkyně dobra Sofie Podlipská: kapitola z dějin literárního midcultu 19. století*. Praha: Akropolis, 2017. ISBN 978-80-7470-148-1.